

TARTU ÜLIKOOL

Sotsiaalteaduste valdkond

Ühiskonnateaduste instituut

Ajakirjanduse ja kommunikatsiooni õppekava

Priit Liiviste

**Vaenlase kuvand eestikeelse ajakirjanduse uudistekstides
Vene-Jaapani sõja ajal (1904-1905)**

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Ene Selart, MA

Tartu 2019

SISUKORD

SISSEJUHATUS	4
1 TEOREETILINE JA KONTEKSTUAALNE RAAMISTIK	7
1.1 Eesti ajakirjanduse ajalugu kuni Vene-Jaapani sõjani	7
1.1.1 Eesti ajakirjanduse tekkimine ja areng	7
1.1.2 Ajakirjanduse tehnilise baasi kujunemine: telegraaf ja telefon.....	8
1.1.3 Tsensuuri mõju ajakirjandusele.....	9
1.2 Ülevaade Vene-Jaapani sõjast (1904-1905)	11
1.3 Vaenlase kuvand ja škollase hädaohuõ mõiste	17
2 METOODILISED JA EMPIIRILISED LÄHTEKOHAD	23
2.1 Bakalaureusetöö uurimisküsimused ja kasutatud meetod.....	23
2.2 Bakalaureusetöö valimisse kuuluvate ajalehtede iseloomustus.....	24
2.2.1 Olevik.....	24
2.2.2 Postimees.....	26
2.2.3 Teataja.....	27
3 ÜLEVAADE UURIMISTULEMUSTEST	30
3.1 Vaenlase kuvand ajalehtedes 1904-1905	30
3.1.1 "Kollane hädaohuõ"	30
3.1.2 Vaenlase riigikord ja majandus	33
3.1.3 Vaenlase iseloom ja välimus	34
3.2 Uudistekstide analüüsi lühikokkuvõtte väljaannete kaupa.....	39
4 JÄRELDUSED JA DISKUSSIOON.....	42
4.1. Järeldused	42
4.2. Meetodi kriitika.....	43
KOKKUVÕTE	45
SUMMARY	48

KASUTATUD KIRJANDUS JA PERIOODIKA	51
Kirjandus	51
Perioodika.....	53
Olevik 1904.....	53
Postimees 1904-1905.....	54
Teataja 1904-1905.....	56

SISSEJUHATUS

Käesoleva bakalaureusetöö eesmärgiks on uurida uudistekstide näitel, kuidas loodi Vene-Jaapani sõja ajal aastatel 1904-1905 kolmes kõige olulisemas tollases eestikeelses ajalehes vaenlase kuvandit ning kuidas see poolteist aastat väldanud sõja jooksul muutus. Antud töö aluseks on sama pealkirja kandev seminaritöö.

Mõistmaks tänase päeva olukorda, tuleks vaadata, kust me tulnud oleme ja kuidas toimus lugeja mõjutamine sõjalise konflikti puhul minevikus. Tutvudes ajakirjanduse (ja) ajaloo, on ilmselt võimalik mõista meetodeid, mille abil meedia vastavalt kehtiva korra nõudmistele või toimetajate äranägemisele avalikkust mõjutas. Konkreetse teema puhul on minu hinnangul võimalik laiendada uurimisala pea piiramatult kuni tänapäevani, sest olenemata konfliktidest, mida maailmas jagub külluslikult, kipub masside mõjutamise metoodika jääma sarnaseks.

Tänapäeva maailmas on kiirelt leviv informatsioon saanud peamiseks rahvamasside mõjutamise vahendiks. Nii kogukonnad kui ka isegi riigid on valmis teineteise vastu tülli pöörama, kui nad lasevad end otsuste tegemisel mõjutada erinevate meediakanalite vahendatavast teabest. Eriti just sõjaolukorras, kus vastasseis on eskaleerunud füüsiliseks konfliktiks, omab üksteisest ajakirjanduse kaudu kuvandi loomine kriitilise tähtsuse.

Avaliku arvamuse mõjutamise ekspert Edward Bernays on kirjutanud: „Propaganda ei sure kunagi välja. Mõtlevad inimesed peavad aru saama, et propaganda on kaasaegne vahend, mida saab kasutada, et kaosest kord luua.“ (Bernays, 2005: 168). Enne Esimest maailmasõda leidis sõna špropagandaõ vähe kasutust, ent tänapäeval teavad kõik, mida see tähendab. Sõna ise pärineb algselt aastast 1622, mil paavst Gregorius XV, peljates protestantismi võidukäiku, asutas usupropaganda kongregatsiooni, mis asus juhtima kiriku misjonitööd kõikjal maailmas (Bernays, 2005: 9). Tänapäevaks on propaganda mõiste palju laiem, kui ühe usulahu šmüügimeesteõ reklaamtekst ó propagandaga juhatakse rahvamasse, alustatakse ja võidetakse sõdu.

Propaganda on oluline relv, mida kasutavad kõik konflikti osapooled ja selle mõju on raske alahinnata. Edukas propaganda võib mõjutada avalikku arvamust, luues kuvandeid toimuvatest sündmustest ja sellega suurendades poolehoidu ühele või teisele osapoolale

(Halilov, 2015: 5). Propagandat kasutatakse sageli kollektiivses mälus just selleks, et tugevdada patriotismi ja identiteeti (Halilov, 2015: 22). Masside organiseeritud harjumuste ja seisukohtade teadlik ja intelligentne manipuleerimine on demokraatliku ühiskonna oluline element. Need, kes manipuleerivad propaganda mehhanismidega, moodustavad nii-öelda nähtamatu valitsuse, kelle käes on tegelik võim riigis (Bernays, 2005: 37).

Georgi Pot-epstov on oma raamatus "Propagandasõda 21. sajandil" kirjutanud: "Meediavahendid loovad mitte ainult presidente ja poliitikuid, vaid ka meie endi elu. Meediaelu asendab meie jaoks isiklikku elu. Reaalsus polegi tihtilugu enam nii oluline, kui selle kujutamise viis ekraanil." (Pot-epstov, 2018: 17). Tänapäevase meedia tarbijad ei saa hoolimata paljude erinevate meediumite kasutamise võimalusest siiski kunagi päris kindlad olla, et nendeni jõudev info on tõene ja propagandavaba.

Kui Venemaa sekkus 2004. aastal Ukrainas, seisis maailm silmitsi Kremli massiivseima ja intensiivseima propagandapealetungiga viimase seitsmekümne aasta jooksul (Herpen, 2016: 17). Ukrainat rünnati kõiki traditsioonilisi ja tänapäevaseid meediavahendeid kasutades ning tagantjärele võib oletada, et tänu sellele saavutati paljudele tegudele, kaasa arvatud Krimmi annekteerimine, suurem ühiskondlik heakskiit.

Kõrgprofessionaalsel viisil on kogu tänapäevane Vene meedia, mitte ainult televisioon, raadio ja press, vaid ka internet ja sotsiaalmeedia, rakendatud kaasa aitama Kremli sõnumi levitamisele (Herpen, 2016: 19). Uued infovõimalused on andnud propaganda arengule uue tõuke, sest propagandal on võimalik maskeeruda kõigiks info-ja virtuaaltoodeteks. (Pot-epstov, 2018: 34). Kõikvõimalikud sotsiaalmeediaplatvormid on suurepärane näide sellest, kuidas on võimalik võrdlemisi kättesaadavate vahenditega mõjutada miljoneid inimesi. Näiteks Facebooki puhul on piisava rahasumma olemasolul võimalik tellida suunatud reklaame kasvõi sadadele tuhandetele inimestele, neid on võimalik mõjutada nii avalikult kui salaja ja see kõik on justkui juriidiliselt korrektne, isegi rutiinne ja igapäevane.

Ajaleht on alati olnud peamine meedium ideede ja teisisõnu propaganda ja levitamiseks (Bernays, 2005: 162). Erakordselt oluline ja ka ainuke infoallikas oli ajakirjandus aga 20. sajandi alguses, mil polnud veel raadiotki, rääkimata tänapäevasematest infotarbimise vahenditest nagu televiisorid, personaalarvutid ja erinevad nutiseadmed.

Kuna Vene-Jaapani sõda oli üks esimesi suuri rahvusvahelisi konflikte, mille kohta käivad uudised said liikuda muuhulgas ka telegraafi ning telefoni abil, oli sõja kohta käiv infotulv erakordselt suur. Seetõttu oli objektiivse ja tõese valiku tegemine erinevates keeltes ilmunud allikate põhjal tollaste ajalehetoimetajate jaoks tõenäoliselt üsna keeruline, lisaks tuli arvestada ka erinevate tsensuurireeglite ja lugejate soovide ning huvidega. Tõenäoliselt ei pruukinud absoluutse tõe välja selgitamine toimetajale ka peamiseks kriteeriumiks olla ó esmatähtis oli ammendava ja laiaulatusliku info edastamine.

Vene-Jaapani sõja puhul oli mõneski mõttes tegu justkui Esimese maailmasõja peaprooviga ó seetõttu on seda konflikti nimetatud ka Null maailmasõjaks (Krebs, 2012 ja Steinberg, 2008: 24). See märgilise tähtsusega konflikt on jäänud ajalookäsitlustes järgnenud maailmasõja varju, olles samas kindlasti üks olulisemaid tõukeid Venemaad haaranud sündmustekeerisele, mis päädis enam kui kümnendi kestnud käärimiste tulemusena maailmasõjast räsitud riigis revolutsiooni ning tsaari kukutamisega.

Bakalaureusetöö valimisse kuuluvad ajalehed Postimees, Olevik ja Teataja, mis olid 20. sajandi alguses Eesti tähtsaimad ajalehed. Kuna tollane avalik arvamus tugines kõrge kirjaoskusega Eestis ajakirjandusele, oli neil väljaannetel ka suurim roll sõjaaegse vaenlase kuvandi loomisel. Kasutatud uurimismeetodiks on temaatiline analüüs, mis võimaldab kõige paremini tuvastada vaenlase kuvandi loomise mehhanisme.

Valimist jäid välja tollased Vene, Inglise ja Saksa ajalehed, mis oleks pakkunud võrdlust selle kohta, kuidas tõlgendasid kodumaised toimetajad oma välisuudiste üheks põhiallikaks olevaid välismaa väljaandeid ning kuivõrd neis lähtuvatest seisukohtadest ja hinnangutest lähtusid. Välja jätmiseks põhjuseks on asjaolu, et ligipääs tolle ajastu saksa- ja venekeelsele ajakirjandusele oleks olnud keeruline ning lisaks oleks see muutnud bakalaureusetöö valimi liiga suureks ja selleks vajaliku eeltöö nõutud tulemusega võrreldes ebaproportsionaalselt mahukaks.

Bakalaureusetöö on jaotatud neljaks peatükiks. Esimeses peatükis tutvustatakse Eesti ajakirjanduse hetkeseisu Vene-Jaapani sõja ajal, sõja tekkepõhjuseid ja vaenlase kuvandi mõistet. Teises peatükis tutvustatakse kasutatud uurimismeetodit ja valimi moodustamise põhimõtteid. Kolmandas peatükis esitletakse uurimistulemusi ning neljas peatükk annab ülevaate tehtud järeldustest ja meetodi kriitikast.

1 TEOREETILINE JA KONTEKSTUAALNE RAAMISTIK

1.1 Eesti ajakirjanduse ajalugu kuni Vene-Jaapani sõjani

Selles alajaotuses antakse ülevaade Eesti ajakirjanduse ajaloost kuni Vene-Jaapani sõjani keskendudes ajakirjanduse tehnoloogilise baasi kujunemisele ja tsensuuri reeglitele, mis mõjutasid kõige enam Eesti ajakirjanduse seisu sõja eelõhtul. Samuti antakse kontekstuaalse raamistiku loomiseks ülevaade põhilistest sõjasündmustest, sõja tekke põhjustest ja vaenlase kuvandi kontseptsioonist rõhuasetusega "kollase hädaohu" ideoloogia tekkele ülemöödunud sajandi vahetusel.

1.1.1 Eesti ajakirjanduse tekkimine ja areng

Eesti ajakirjanduse ajalugu on kahtlemata vanem, kui eestikeelse ajakirjanduse oma. Esimesed ajakirjanduslikud väljaanded trükiti tänapäevasel Eesti alal juba 17. sajandil. Esimene eestikeelne ajakiri Lühhiike õppetud ilmus 1766-1767 Põltsamaal. Aastatel 1767-1806 ehk 41 aasta jooksul ei ilmunud mitte ühtki eestikeelset ajalehte ega ajakirja ning ka hiljem olid nende tiraafid kalendrite ja raamatutega võrreldes üsna marginaalsed. Alles 1860. aastatel jõudis ajalehe tiraafi raamatu omale järele ning reaalse ajaleheturu tekkest ei saa rääkida enne 1880. aastaid (Lauk, 2000: 12).

1870. aastateks oli Eesti ajakirjandus arenenud õpetussõnu jagavast ühemehe-väljaandest programmilise meelsusajakirjanduseni, samas oli kasvanud nii lugejaskonna teadlikkus kui ka nõudlikkus tarbitava informatsiooni osas (Aru, 2002a: 25). Maarahva parimad pojad-tütred joondusid enamjaolt just ajalehtede järgi ning ärkamisaja teotahtelises ühiskonnas kujunes suuresti meediaväljaannete mõjutuse tulemusena välja kaks erinevat tiiba, mida algselt esindasid radikaalsema suunaga Sakala ning baltisakslaste suhtes rahumeelsem ja vaoshoitum Eesti Postimees (Aru, 2002a: 25).

Kui 1887. aastal ilmus eesti keeles koos lisalehtedega 25 perioodilist väljaannet, siis 19. sajandi lõpuaastateks, 1896. a., oli neid 24 (Aru, 2002a: 33). Aastaks 1903 oli nimetuste arv jõudnud 35-ni, suurimad tiraafid ulatusid kohati 10 000-ni (Aru, 2000: 12). Nädalalehti ilmus stabiilselt 11-13 nimetust, keskmised tiraafid olid 3000-4000 (Lauk, 1996: 8).

Kõrvuti väljaannete nimetuste arvuga kasvasid ka tiraafid, mis kõikusid küllaltki suures ulatuses, sõltudes ühelt poolt tellijate hulgast, kuid teiselt poolt ka sündmuste rohkusest, nende vahetumise kiirusest ja tähtsusest inimestele. Näiteks suurenesid vahetult enne 1905. aasta revolutsiooni ja revolutsiooni ajal märkimisväärselt päevalehtede tiraafid: Postimehel 7000-lt 1902. aastal 10 000-le 1904. aastal, Teatajal 5500-lt 1902. aastal 8700-le 1904. aastal (Lauk, 2000: 13).

Aastatel 1896-1905 kasvas ajakirjanduse kui informatsiooni vahendaja ning avaliku arvamuse kujundaja tähtsus ja tähendus (Aru, 2002a: 50). Küllap tekitas selline areng Vene Keisririigi võimude seas ärevust ning peatselt asuti senisest veelgi jõulisemalt väljaannete "tiibu kärpima".

Vene-Jaapani sõja lõpukuudel, 1905. aastal, aset leidnud revolutsioon muutis Tsaari-Venemaa ajakirjandusmaastikku kardinaalselt – suleti paljud ajalehed ning allesjäänute sisule rakendus senisest veelgi rangem tsensuur.

1.1.2 Ajakirjanduse tehnilise baasi kujunemine: telegraaf ja telefon

19. sajandi lõpupoole seostus trükikodade asutamine üha sagedamini ajalehtede väljaandmisega ning üha enam oli trükikojaomanike seas eestlasi, kelle hulgas edukamad olid just ajalehtede-ajakirjade väljaandjad – A. Grenzstein Tartus, J. Järv Tallinnas ja K. A. Hermann Tartus (Lauk, 1996: 9).

Seoses trükikodade sisseseadete kaasajastamisega ning paberitehnoloogia täiustumisega tõusis ajalehtede trükkimise kiirus ning odavnes üksikeksemplari hind, mis aitas omakorda tublisti suurendada väljaannete tiraafle, sest üha rohkem lugejaid jaksas endale väärt infoallika tellimist lubada (Lauk, 1996: 10). Tellimine oligi tollal peamine ajakirjanduse levitamise viis (Lauk, 1996: 17).

Telegraafi tulekuga tekkisid 1830-1840. aastatel esimesed infoagentuurid, mis tõid lugejateni võrdlemisi operatiivselt uudiseid kogu maailmast. Eesti jäi koos Venemaa ja Skandinaaviaga Saksa infoagentuuri Wolff'i piirkonda (Lauk, 1996: 11).

Kuigi telegraaf aitas nädalalehtedel muutuda varasemast märgatavalt operatiivsemaks, avaldasid väljaanded 1880. aastatel siiski enamasti 2-3 päeva vanuste sündmuste kokkuvõtteid. See oli siiski edasimineku võrreldes paarkümmend aastat varasema ajaga, mil näiteks Eesti Postimehe rubriigis "Uuemad sõnumed" ilmusid keskeltläbi kolme nädala vanused uudised (Lauk, 1996: 13). Esimese eestikeelse päevalehe Postimees ilmumisega 1891. aastal hakkasid igapäevaselt lugejateni jõudma juba eelmise päeva sündmused nii kodumaalt kui kaugemalt.

Kui telegraaf oli asendamatu kaugemate paikade uudiste levitamise vahendina, siis telefonist kujunes samaväärselt tähtis vahend kohalike uudiste hankimisel ja vahendamisel. Juba aastal 1877, vaid kaks aastat pärast telefoni leiutamist Graham Belli poolt, pandi Tartus üles Eesti esimene telefon. Kolm aastat hiljem oli Tartus juba 300 abonementi ning Tallinnas 50 (Lauk, 1996: 13).

Koos tehniliste vahendite arenguga hakkasid ajalehetoimetused 20. sajandi alguses üha enam huvituma sellest, mida lugejad lehest lugeda soovivad. Kuna ajakirjandus oli saanud üsna kättesaadavaks kõigile, lugesid seda tolleks ajaks juba väga erineva vanuse, hariduse ja töökspidamistega inimesed. Sestap asusid ajalehed pakkuma üha rohkem sellist sisu, mis lugejaid lähedalt puudutab - kõrvuti uudistega pakuti ilukirjandusliku ja populaarteadusliku ainese kõrval ka nõuanderubriike ning alates 1903. aasta lõpust ka regulaarset, igapäevast ilmateadet (Lauk, 1996: 26-27). Vene-Jaapani sõja puhkemine kiirendas veelgi uudiste vahendamise operatiivsust, sest lugejate nõudlus värske teabe vastu kasvas hüppeliselt. Sellises olukorras muutuvad kõikvõimalikud teabe vahendamist kiirendavad tehnoloogilised abivahendid eriti oluliseks, nii ka Vene-Jaapani sõja puhul

1.1.3 Tsensuuri mõju ajakirjandusele

Üheks piduriks eestikeelse ajakirjanduse kiiremale arengule oli kindlasti tsaaririigi kõikvõimas tsensuuriaparaat. 20. sajandi alguseni kehtis kogu Tsaari-Venemaa piires ilmuva trükisõna suhtes 1865. a. kehtestatud tsensuuri- ja trükiseadus, mis sisaldas 302 punkti, millele lisati 40 kehtivusaasta jooksul sadu täiendusi, mis olid suuremas osas suunatud just ajakirjanduse piiramisele (Lauk, 1989: 60).

Näiteks nägi seadus ette trükiste ajutise või lõpliku keelamise ainult kohtuotsuse alusel ning andis siseministrile õiguse keelata ajakirjandusel mistahes riikliku tähtsusega küsimuse arutamine (Lauk, 1989: 61).

Juba 1904. aasta lõpul ja 1905. aasta algul, Vene-Jaapani sõja ajal, hakkas ajalehtedes üha valjemalt ja julgemalt kõlama avalik protest tsensuuri vastu (Lauk, 1996: 24) ent 1905. aastal tugevdati sõja ning järjest laieneva streigiliikumise tõttu tsensuuri ajakirjanduse üle veelgi. Lisaks tavapärasele tsensuurile rakendusid Vene-Jaapani sõja ajal (1904-1905) ajalehtedele ka sõjatsensuuri reeglid - teisisõnu hakkasid tsaarivõimud rangemalt reguleerima seda, kuidas ja millises mahus sõja kohta käiv informatsioon elanikkonnani jõuab (Hirv, 2018: 3).

Vene-Jaapani sõja ajal kehtis kümnepunktiline sõjatsensuurireeglite nimekiri, mis keelas sisuliselt ära otsesest sõjategevusest kirjutamise ning ka igasugused sedalaadi kirjutised, mis võiksid sõda näidata ebasoodsalt või üldsust häirivalt (Airapetov, 2004: 343).

Nii kirjutas 1905. aasta Olevik numbris 25: "Enne lehe trükkimist on meil siis nüüd kolme luba tarvis: tsensur tsenseerib lehe sisu, politseimeister kuulutused ja kreisipolitsei rahutuste kohta käivad sõnumed." (Lauk, 1989: 62).

Tsensuuri kontrollis ajakirjandust ametlikult kuni 1905. aasta 17. oktoobri manifestini, millega teiste kodanikuvabaduste seas kuulutati välja sõnavabadus (Lauk, 1989: 60). 24. novembril 1905 kuulutati välja uus trükiseadus, mis eeltsensuuri ametlikult tühistas, ent tegelik trükivabadus jäi siiski tulemata (Lauk, 1989: 72).

Lisaks siinsele tsensuurile mõjutasid sõjauudiste sisu ja hulka märkimisväärselt ka Jaapani tsensorite jõupingutused. Phillip Knightley raamatus "The First Casualty" on ära toodud itaallasest rindereporteri Luigi Barzini (1874-1947) mälestused Vene-Jaapani sõja kohta. Barzini kirjelduste kohaselt olid jaapanlased kehtestanud range tsensuuri ja kõik välismaised sõjakorrespondendid pidid sõja edasist kulgu ootama Tokyo parimates luksushotellides aega surnuks lüües ning nende jaoks ettevalmistatud infoga rahuldudes. Vaid vähesed neist nägid ligidalt mõnd märgilise tähtsusega lahingut.

Suur osa rindereportereid pöördus tegelikult pettununa mõne aja möödudes kodumaale tagasi (Knightley, 1975: 62), aga Barzini oli üks väheseid reportereid, kes pidas tsensorite

vintsutustele vastu, ning nägi oma kannatlikkuse tulemusena oma silmaga Vene-Jaapani sõja suurimat, Mukdeni lahingut, mille võitis Jaapan 71 000 langenud või haavatud sõduri hinnaga venelaste 85 000 vastu (Knightley, 1975: 61). Barzini rindeuudiseid vahendas eesti keelde tõlgituna oma lugejatele ka ajaleht Teataja, kus Barzini rubriigis šKirjad Jaapanistõ ajalehe šCorriere de la Seraõ kirjasaatjana sõna sai. Alates 1904. aasta septembrikuust (Teataja 1904 nr 205 lk 2) avaldati Barzini kirjutisi Teatajas enam kui kümnel korral.

Kokkuvõtteks võib niisiis öelda, et Vene-Jaapani sõja ajal kehtis kahekordne tsensuur. Lisaks Vene Keisririigi ametlikule tsensuurile ka sõjaolukorra tsensuur ning eri flanritele õ nagu sõdurikirjad või sõjakorrespondentide teated lahinguväljalt õ rakendusid veel omakorda erireeglid.

1.2 Ülevaade Vene-Jaapani sõjast (1904-1905)

Kuigi Venemaa ja Jaapan jõudsid omavahelise sõjategevuseni 1904. aastal, oli riikidevaheline konflikt küpsenud juba aastakümneid. 1858. aastal õnnestus Venemaal Hiina tollast nõrkust ära kasutades sõlmida Aiguni leping, mille järgi sai Venemaa Amuuri jõe vasakul kaldal asuvad alad enda valdusesse. Kaks aastat hiljem sõlmiti Pekingis Hiina ja Venemaa vahel järjekordne leping, millega läks Venemaa kätte suur maa-ala, mis ulatus kuni Korea piirini. Samal aastal asutatud Vladivostok tähistas juba Venemaa jõudmist Jaapani mere äärde (Õun, 1995: 7).

Kõik see muutis ärevaks Jaapani, mis pärast 1867. aasta jõulist pööret õ Meiji õ oli reformide ja ümberkorralduste tulemusena muutumas endassesulgunud feodaalriigist ambitsioonikaks ja kapitalistlikuks riigiks (Õun, 1995: 7). Üheskoos majandusliku jõu kasvuga hakkasid Jaapani valitsejad aga vallutusplaane haududes piidlema oma lähinaabrite suunas, kellest Korea tundus oma nõrkuse tõttu lihtne vastane. Suur, aga tollal veel nõrk Hiina ei kavatsenud siiski Koread võitluseta loovutada ja nii puhkes 1894. aastal Jaapani-Hiina sõda, mille võitjaks kuulutati aasta hiljem Jaapan. Korea jäi sõja tulemusena Hiina mõjuvõimu alt välja ning

Jaapan sai endale hulgaliselt territooriume, muuhulgas ka Liaodongi poolsaare. Viimane tuli küll Euroopa riikide survele Hiinale tagastada. (Õun, 1995: 7).

1891. aastal alustatud Siberi raudtee ehitus oli Vene impeeriumi jaoks tohutult kulukas ettevõtmine. Et raudtee ehitus oleks oluliselt vähem kulukas ja aeganõudev, sooviti see viia läbi Mandfluuria ning Hiinalt saadigi selleks teatud tingimustel 1896. aastal nõusolek, et luua nn. Ida-Hiina raudtee (Õun, 1995: 7).

Kaks aastat hiljem suutis Venemaa pressida Hiinalt välja Liaodongi poolsaare, millest Jaapanlased vaid mõni aeg varem loobuma olid pidanud. Poolsaar ja sellele rajatud Port Arturi kindlus said ka sõjas märgilise tähtsusega paikadeks.

Algselt üritati territoriaalseid erimeelsusi lahendada lepingute abil ó 1902. aasta kevadel tegi Venemaa Inglismaaga ja USA survele ka Hiinaga lepingu, mille järgi pidi Venemaa hiljemalt 25. septembriks 1903 oma väed Mandfluuriast välja viima (Õun, 1995: 9).

Kuna Hiinal puudus sõjaväeline jõud Venemaa survestamiseks, siis vägede liikumist ei toimunud. 1903. aastal aset leidnud läbirääkimiste tulemusena jõuti lõpuks küll selleni, et Venemaa oli nõus Korea jätmisega Jaapani mõju alla, ent Mandfluuria osas oli Venemaa seisukoht paindumatu ó sõjavägi jääb paigale (Õun, 1995: 9). Ka Jaapanil oli kokkuleppe kohaselt õigus hoida Koreas paiknevates baasides oma sõdureid, lisaks oli Jaapan võtnud Korea tugevasse majanduslikku haardesse. Nimelt oli Jaapan aastatel 1898-1903 Korea suurim kaubanduspartner, Koreasse imporditud kaupadest oli tol ajavahemikul tervelt 80% Jaapani päritolu ning 60% Koreast välja veetud kaupadest jõudis just Jaapanisse (Beasley, 1987: 75). Seega olid mõlemad suurriigid ó Venemaa ning Jaapan ó ennast huvipakkuvates piirkondades piisavalt hästi kindlustanud, et nende mõjupiirkondade kaotamise ennetamiseks võitlusesse asuda.

Jaapani kõrged sõjaväelased olid arvamisel, et majanduslikes raskustes Venemaa on võtnud majanduse moderniseerimiseks suurel hulgal välislaenusid ning ei saa endale kohest sõjapidamist lubada ning 1903. aasta detsembris toimunud läbirääkimistel eeldati seega Jaapani vaatenurgast vaadatuna edu. Jaapani delegatsiooni juhtinud kindral Gentar Kodama nentis, et kui läbirääkimised õnnestuvad, lükkub sõda tõenäoliselt kolme või nelja aasta võrra edasi. Selle jooksul saab Venemaa aga võimaluse oma sõjaväge piisavalt tugevdada nii palju,

et Jaapanil on talle juba pea võimatu vastu saada. Seega tuleks sõjategevust alustada otsekohe (Kato, 2007: 209).

Jaapanlaste sõjalise enesekindluse üheks põhjuseks oli ilmselt asjaolu, et Jaapan oli 20. sajandi esimesteks aastateks teinud märkimisväärsed investeeringuid oma laevastikku ó selleks kulutati kohati kuni kolmandik riigieelarvest (Õun, 1995: 8). Sõjalaevu telliti peamiselt Inglismaalt ning sõja alguseks oli Jaapanil Kaug-Idas välja panna pisut suurem merevägi kui vastastel (Õun, 1995: 8).

Ka Venemaal oli Kaug-Idas arvestatav laevastik, lisaks oli tsaaririigil küllaldaselt reserve Kaug-Ida laevastiku tugevdamiseks ó muuhulgas laevastikud Läänemerel ja Mustal merel. Pealegi arvati, et tulevases sõjas Jaapaniga saavad otsustavaiks hoopis maismaalahingud Mandfluurias või Koreas (Õun, 1995: 8).

Kuigi enamus tavalisi jaapanlasi sõda ei soovinud (Kato, 2007: 205), ründas Jaapani laevastik 8. veebruaril 1904 (uue kalendri järgi) admiral Heihachir T g juhtimisel Port Arturis baseeruvat Vene laevastikku ja tekitas sellele raskeid kaotusi (Õun, 1995: 10). Seejärel okupeerisid jaapanlased Korea ja tungisid venelaste võimualusesse Mandfluuriasse. 30. aprillil algasid lahingud Korea ja Mandfluuria piirijõe Jalu kallastel (Õun, 1995: 23).

Vene väed said 1904. aasta veebruaris-märtsis lüüa Mukdeni lahingus ning ka augustis-septembris Liaoyangi lähistel. 1905. aasta jaanuari alguses langes Port Arturi kindlus (Tannberg, 2005: 63). Sõja käik oli Venemaa jaoks laastav ó tsaaririigi armee ei võitnud sisuliselt ühtki lahingut ning kaotas sõjas langenute, haavatute ja sõjavangidena kümneid tuhandeid mehi. Lisaks ei toiminud korralikult tsaariarmee logistika, mis takistas oluliselt nii sõjameeste kui ó tehnika jõudmist sõjaväljale.

Jaapanlaste logistika toimis laitmatult ning laevastik oli venelaste omast ka paremini varustatud ó suurtükkide üldarvus oli jaapanlaste-poolne ülekaal tervelt 1,7-kordne (Õun 1995: 55). Lisaks tulistasid jaapanlaste suurtükid ligi 1,6 kiiremini ja nende mürskudes oli 15 korda rohkem lõhkeainet (Õun, 1995: 56). See oli kindlasti üks faktoreid, mis tagas jaapanlastele merelahingutes fenomenaalse edu ó nad võitsid sisuliselt kõik merelahingud.

Tsushima merelahingus 1905. aasta mai lõpul said venelased lõplikult lüüa ning peaaegu kogu Teine Vaikse ookeani eskaader ó ning seega ka Venemaa võiduvõimalused ó hävitati. Venemaa kaotas lahingus osalenud 15 546 mehest hukkunutena ja teadmata kadunutena üle 5000, vangilangenutena ligi 6000 ning neutraalsetes sadamates interneeritutena üle 2100 mehe. Jaapanlaste kaotused Tsushima lahingus olid väikesed: ligikaudu 100 hukkunut ning 600 haavatut (Tannberg, 2010: 354).

1905. aasta suveks kaotasid venelased sõja ka maismaalahinguis Mandfluurias. Samal suvel tegid jaapanlased dessandi Sahhalinile. Venemaa oli nii merel kui maal sõja kaotanud ning 6. augustil algasid USA-s Portsmouthis rahuläbirääkimised Jaapani ja Venemaa vahel (Õun, 1995: 62).

Läbirääkimiste tulemused ei olnud Venemaale kui sõja kaotajale soodsad ó nii tuli Venemaal viia oma väed Mandfluuriast välja ning tunnustada Jaapani eesõigust Koreas, lisaks nägi leping ette, et Venemaa loovutab Jaapanile Liadongi poolsaare Hiinalt rentimise õigus koos Port Arturi ja Dalianiga Lõuna-Mandfluuria raudtee lõunaharu ja Sahhalini lõunaosa (Tannberg, 2015: 67).

Venemaa oli sunnitud tunnistama oma sõjalist lüüasaamist Jaapanile, mis omakorda kiirendas siseriikliku kriisi ülekasvamist revolutsiooniks (Tannberg, 2015: 66). Venemaa oli lootnud eduka sõja ja uute vallutustega leevendada impeeriumis süvenevat sisemist kriisi, millele andsid hoogu talupoegade mässud, tööliste streigid ja isegi terroriaktid. Hävitava lüüasaamisega lõppenud sõda aga hoopis kiirendades siseriikliku kriisi ülekasvamist revolutsiooniks (Tannberg, 2010: 353).

Lisaks oli Venemaa sõjaga kulutanud ära kogu moderniseerimiseks võetud laenuraha ning enamgi veel ó riik oli viidud majandusliku kaose servale, mis oli ka üks 1905. aasta töölisrevolutsiooni põhjuseid ning eelmäng 1917. aasta veristele sündmustele, mille tulemusena tsaar kukutati.

Sõja käigus tuli ilmsiks Venemaa sõjaline nõrkus, korruptsioon ja riigijuhtimise nõrk korraldus, mis kõigutas tsaaririigi autoriteeti ning suhteliselt väikese Jaapani võit hiiglimpeeriumi üle tõstis suurel määral paljude väikerahvaste eneseteadvust (Rosenberg, 2006: 31).

Sõda viis otsese lahingutegevuse tulemusena mõlemal poolel hauda kümneid tuhandeid mehi, lisaks surid tuhanded mehed lahingutes saadud haavadesse või lahinguväljalt külge hakanud haiguse tulemusena. Venemaa mobiliseeris armeesse 1 365 000 meest, kellest umbkaudu pooled olid aktiivteenistuses lahingute piirkonnas. Lahingutes sai hukka 29 000 meest, lisaks suri lahingutegevuse saadud haavadesse lahingute järgselt üle 5000 mehe ning erinevate haiguste tõttu veel 9300 sõdurit (Dumas ja Vedel-Petersen, 1923: 57).

Jaapan mobiliseeris Vene-Jaapani sõja tarvis 1 200 000 meest, kellest 650 000 olid aktiivses sõjategevuses. Lahingutes hukkus 47 000 meest ning umbkaudu 11 500 suri haavade tõttu lahingute järgselt. Sõjaväljal levinud nakkushaiguste tõttu surnud sõdurite arv kõigub sõjajärgses statistikas 10 ja 27 tuhande vahel, oletatavasti oli see umbes 20 000 - see teeb jaapanlaste kogukaotuseks sõjas umbes 80 000 meest (Dumas ja Vedel-Petersen, 1923: 58).

Üheks põhjuseks, miks eestlased kahe suurriigi vahel tuhandete kilomeetrite kaugusel peetavale sõjale kaasa elasid, oli asjaolu, et Vene-Jaapani sõjas võitles Venemaa poolel arvukalt eestlasi, tsaariarmee kaadriohvitseride seas oli mitu tulevast Eesti sõjaväe kindralit, nagu Jaan Soots ja Aleksander Tõnisson. Kõige rohkem eestlasi, pea 7400 meest, sattus sõtta 1904. aasta suvise ja sügisese tagavaraväelaste mobilisatsiooniga (Tannberg, 2015: 65). Eestlased löid aktiivselt kaasa nii Port Arturi kaitsmisel kui kõigis selle sõja suuremates välilahingutes (Tannberg, 2015: 66). 1904. aasta oktoobris-novembris viidi läbi ka korraline noorsõdurite võtmine, millega Eestist saadeti kroonuteenistusse 3200 meest, kes jõudsid lahinguväljale alles sõja lõpuks (Tannberg, 2010: 353).

Olemasolevatele andmetele tuginedes võib öelda, et Vene-Jaapani sõjas hukkus või jäi kadunuks 600, sai haavata 1100 ning langes vangi ligi 300 eestlast (Tannberg 2015: 69). Jaapani armee kätte vangi langemine ei olnud aga asjaolusid arvestades sugugi halb variant, kuna jaapanlased olid alates sõja algusest pälvinud tähelepanu sellega, et suhtusid vangilangenud vaenlase sõduritesse suure aupaklikkuse ja viisakusega.

Ka mereajaloolane Mati Õun on oma raamatus "Lahingud kaugetel meredel" (1995) kirjutanud tollaste sõjavangide heast elujärgest ning asjaolust, et sõjavangis olemine oli paljukannatanud sõjameeste jaoks lausa positiivne vaheldus.

"Inimesi ei hoitud traataia taga, vaid kaunis vabalt, kuna kinnipidamiskohtadest lahkunud "kahvanäod" olid muu rahvastiku hulgas kergesti ära tuntavad. Pealegi oli saareriigist praktiliselt võimatu põgeneda." (Õun, 1995: 30). Kuigi sõda lõppes juba 1905. aastal, jõudis suurem osa eestlastest sõjamehi kodumaale tagasi alles 1906. aastal (Tannberg, 2010: 353).

Sõjategevus Kaug-Idas jõudis ka nende Eesti inimesteni, kellel sellega isiklikku kokkupuudet ei olnud. Vene-Jaapani sõda leidis ulatuslikku kajastamist kohalikus ajakirjanduses, kus ametlike sõjateadete kõrval ilmusid ka lahinguväljal võidelnud eestlaste endi kirjutised (Tannberg, 2015: 64). Sellega oli eestikeelses ajakirjanduses esmakordselt esile kerkinud uus flaar, tingliku nimetusega "sõdurikiri". Samuti ilmusid mitme autori (Hindrik ja Anna Prants, Jaan Rootslane, Tõnu Franzdorf) sulest eestikeelsed Vene-Jaapani sõja ülevaated (Tannberg, 2010: 353).

Eestis, kus kirjaoskus oli rahva seas peaaegu täielik, jälgiti ajalehtede vahendusel sõda äärmise tähelepanelikkusega ning üldiselt elati kaasa Jaapanile, kelle riigimehi ja väepealikke teati paremini kui Vene omi (Rosenberg, 2006: 31). Ajakirjandus pakkus lugemiseks oma kirjutisi jaapanlaste eluolust, ajaloost, kultuurist ning usunditest (Tannberg, 2015: 64).

Vene-Jaapani sõja ajaks olid tehnoloogilised vahendid võrreldes varasemate konfliktidega tublisti arenenud ja muuhulgas oli sõjauudiste kajastamiseks võimalik kasutada telegraafi ja telefoni, mis tagas uudiste operatiivse jõudmise otse sõjaväljalt ajalehelugejateni. Lisaks liikus arvestatav osa infost tõenäoliselt ka väheste telefoniomanike ning telegraafiaparaadi valdajate vahel. Sellest annavad tunnistust 1904. aasta alguses Haapsalu linnakoolis õppinud August Tiigenbergi mälestused, nagu neid on Kalev Jaago poolt kirja panduna võimalik lugeda raamatust *šLendõ* (2018).

Ajakirjanduse tähtsust tajus tollane noor koolipoiss üsna teravalt: *šAjalehti loeti sel sügisel ja talvel väga hoolsasti, sest aeg oli muutunud niisuguseks, kus inimesed ilma ajaleheta enam läbi ei saanud. Arvati olevat ennast nagu kotis, kui ei loe ajalehti. Seda ütles ka minu naabermajast Jakob Weissart, kes oli oma isaga põline Postimehe lugeja.õ* (Jaago, 2018: 52).

See näitab ilmekalt seda, et ajakirjanduse roll infoallikana oli tollases ühiskonnas võrreldamatult tähtis ja isegi koolipoisid teavad, et ilma ajalehtede uudisrubriikides peituva infota võib kõik oluline, mis maailmas toimub, märkamata jääda.

Üsna üllatav on Tiigenbergi kirjeldus sellest, kuidas juba sõja esimesel päeval, vana kalendri järgi 26. jaanuaril, hakkas koolis liikuma info, et sõda on alanud. ŠVarsti tuli toast välja üks kursant ja teatas, et sõda on tõepoolest alanud, kuigi ajalehtedes pole sellest teadet. Öösel on tulnud postkontorisse telegramm.ö (Jaago, 2018: 53).

Siinkohal tuleks siiski täpsuse huvides mainida, et 26. jaanuaril 1904 oli sõja alguse teade juba Teataja esilehel täiesti olemas, samal ajal, kui Postimees avaldas veel eelmise päeva olukorda kajastava uudise selle kohta, et Jaapan on tagasi kutsunud oma suursaadiku. Sisuliselt räägiti ka Postimehe artiklis selles, et väga suure tõenäosusega on oodata sõda. Olevik oli ajast aga suisa maas, sest tollal nädalalehena ilmunud Olevikus (28. jaanuari numbris) ei leidnud sõja algus esilehel üldse mainimist, juhtkiri kandis hoopis pealkirja: šPostisaadetuste wallapiirides kättetoimetamisest ja kirjade ärasaatmisestö (Olevik nr 4 1904 lk 1) ning sõjauudised olid pressitud mõnele reale telegrammide-lühiuudiste rubriigis (Olevik nr 4 1904 lk 92-93). Seega oli ajalehtede info edastamise operatiivsus tollal üsna erinev ó lugeja informeeritus võis oleneda suurel määral sellest, millist ajalehte ta oli harjunud lugema. Kuna Tiigenberg räägib siiski ühe 20. sajandi alguse väikelinna kooliraamatukogus õpilastele lugemiseks saadaval olevatest ajalehtedest, võib sõjauudiste nappuse põhjus olla ka selles, et kooli jõudsid väljaanded ehk päevase hilinemisega, kuna tegu polnud nii öelda prioriteetse kliendiga.

Eeltoodu näitab siiski, et ühiskondlikult oluline info imbus isegi kooliõpilaste tasemel massidesse ka meediast sõltumatult, kuigi tõenäoliselt oli pigem tegu erandiga ja valdava osa sõja kohta käivast infost said inimesed kogu sõja vältel siiski ajalehtede vahendusel, kuna juurdepääs telefonile ja telegraafile oli tollal vaid vähestel.

1.3 Vaenlase kuvand ja „kollase hädaohu” mõiste

Sõjas on vaenlaseks üldjuhul see, kes on teisel pool rindejoont. Antud juhul asus rindejoon aga eestlastest tuhandete kilomeetrite kaugusel ja seega ei olnud tavalise Eesti talupoja jaoks tegu kuigi tõelise vastasega. Lisaks ei olnud eestlastel objektiivselt hinnates mingit jaapanlaste-viha või põhjust nendega sõdida, kuna igasugune reaalne kokkupuude ó negatiivne või positiivne ó jaapanlastega puudus.

Tegu oli siiski kahe suurriigi omavahelise sõjaga ja sõjas ei olnud mitte venelased ja jaapanlased, vaid Vene armee ja Jaapani armee. Mõlema sõjaväe koosseisus võitles ja hukkus tuhandeid teistest rahvustest mehi, seega on kohane selgitada, et käesoleva lõputöö mõistes on vaenlasena käsitletud Jaapani armeed ja valitsust.

Kuidas aga toimib vaenlase kujutise, mõnes mõttes ka kujuteldava vaenlase loomine? Piiri loomine "meie" ja "teiste" vahel on sotsiaalsühholoogiline mehhanism, mis leiab aset kõigis inimsuhete valdkondades: naabrite seas, kogukonnas ja ühiskonnas. Inimesed kaasavad osasid inimesi, ent tõrjuvad teisi ja seda üsna erinevate kriteeriumite alusel. Lõpuks hakkavad ka rahvad teisi rahvusi defineerima kui "teisi" (Ottosen, 1995: 98).

Vaenlase kuvandi loomine algab paradoksaalselt enda kuvandi loomisega. Kellegi sisse arvamine piiratud liikmesusega kogukonda – näiteks rahvuslikku, poliitilisse või etnilisse gruppi – eeldab juba eos seda, et keegi jäetakse või arvatakse sellest välja. Grupisisene identiteet ja grupiväline identiteet muutuvad seega arusaadavaks vaid siis, kui neid omavahel võrrelda (Vuorinen, 2012: 1). Vastandite loogika, mille kohaselt üht saab kõige paremini defineerida läbi teise, ei viita tingimata ebavõrdsusele ega suuna austamatusse või vägivallale, ent võib sellele kaasa aidata (Vuorinen, 2012: 1).

Vaenlane on isik või isikute grupp, kes on valmis sind tapma; sellest tulenevalt tundub vaenlase vigastamine või tapmine enesekaitse või kättemaksuna õigustatud (Eckhardt, 1989: 11). Vaenlase kuvand on negatiivse stereotüübi musterkuvand ning kuigi kõik stereotüübid ei ole otse loomulikult vaenlase kuvandid, on kõik vaenlase kuvandid stereotüübid selle sõna kõige negatiivsemas mõttes (Vuorinen, 2012: 5). Väljamõeldud vaenlastele on omistatud on lihtsustatud ja eesmärgipärased kuvandid. Et olla veenev, peab vaenlase kuvand olema kergelt ära tuntav, avalikult ähvardav, ratsionaalselt või vähemalt pseudoratsionaalselt õigustatav ning emotsionaalselt puudutav.

Uuringud on näidanud, et poliitilised liidrid on alati loonud vaenlase kuvandeid, et inimesi sõjaks ette valmistada (Eckhardt, 1989: 12). Pole põhjust arvata, et inimolendid tunnevad loomupärast vaenulikkust teistsuguse etnilise taustaga inimeste vastu. Thomas Hylland Eriksen, kes uuris multietnilisi ühiskondi Mauritiusel ja Trinidadil, järeldas oma uuringutest, et etnilised erinevused iseenesest ei ole inimestevahelise vaenu aluseks (Eriksen, 1991: 276).

Rahvuste ja rahvusgruppide vaheline vaen on laias laastus kunstlik konstruktsioon ning eelkõige vajalik riikide "seadusliku vägivalda" õigustamiseks (Eriksen, 1991: 277).

Rahvustevahelist vaenu saab vältida, kui vähendada pealesunnitud riiklikku lõimumispoliitikat, mis sunnib inimestele peale omavaheliste kultuuriliste ja muude erinevuste kõrvalejätmist, suurendades seeläbi tegelikult konflikti tekkimise võimalust (Eriksen, 1991: 277).

William Eckhardt on näidanud seda, kuidas konflikti mõlemad osapooled saavad vaenlase kuvandit kasutada oma propagandas ja sõjaks valmistumiseks. Lihtsustatult võib öelda, et sõjandus vajab vaenlasi selleks, et õigustada sõjale tehtud kulutusi. Mida rohkem sõjale kulutatakse, seda enam on vaja vaenlast, kelle olemasoluga kulutusi õigustada (Eckhardt, 1989: 11).

Phillip Knightley on raamatus "The First Casualty" (1975) kirjeldanud, kuidas sõjakirjelduste oluline osa on vaenlase demoniseerimine ning tema kujutamine "loomana inimnahas" ning sõja näitamine kogu tema koleduses, et seeläbi inimesi sõjapidamisest loobuma mõjutada (Knightley, 1975: 62).

Ajalooliselt saab vaenlase kuvandeid kategoriseerida teatud arhetüüpide alusel: "vaenlane on kurjategija", "vaenlane on piinaja", "vaenlane tähendab surma", "vaenlane on vägistaja ning naiste ja laste pilastaja" ja "vaenlane on Jumala vaenlane" (Ottosen, 1995: 99). Arhetüüpidest viimane on jätkuvalt oluline kristliku läänemaailma ja teistsuguse religioonitaustaga rahvuste vaheliste konfliktide teataval õigustamisel ning on seda olnud kõigi viimaste suuremate sõdade ja konfliktide raames ó "meie kui kristlased" vs "nemad, kommunistidest ateistid", "meie" vs "islamistid" jne. 20. sajandi alguses oli kiriku ja religiooni roll aga märkimisväärselt olulisem, kui tänapäeval ning seega mõjus Vene-Jaapani sõja kontekstis kauge vaenlane, kes kummardas teistsuguseid jumalaid, ilmselt pisut müstilisema ja metsikumana, kui "õiget" religiooni järgivad rahvad, olgugi, et veriseid konflikte tuli ette ka nendega.

Nõndanimetatud šKollase hädaohuõ temaatika puhul on tegu ühega paljudest võimalikest retoorilistest võtetest, mida kasutatakse vaenlase kuvandi loomiseks. Tegu on spetsiifilise võttega, sest sisuliselt on see abstraktne fraas, mille alla saab vastavalt vajadusele koondada

erinevaid vaenlasi. Kuigi antud temaatikat käsitleti erinevates kontekstides kirjanduses ja ajakirjanduses põgusalt kindlasti varemgi, jõudis "kollase hädaohu" teema tsaaririigi ajaleheveergudele Esimese Hiina-Jaapani sõja paiku aastatel 1894-1895.

Kuigi ühel või teisel moel on kollase hädaohu temaatika esile kerkinud erinevate rahvaste vahel juba Antiik-Kreekas (pärslaste pealetungi kartuses) ning hiljem mitmel pool mujalgi, võib öelda, et kollase hädaohu all peetakse silmas üldist hirmu Aasia rahvaste ja riikide suhtes, mis on erinevates variatsioonides säilinud keskajast tänapäevani (Lyman, 2000: 688). Saksa keiser Wilhelm II oli aga see, kes 1895. aastal selle hirmu tollase maailmapildiga sidus – nimelt tellis ta kunstnik H. Knackfussilt maali, mis kujutas Euroopa riike tõusma pöördumas üheskoos Ida vastu. Keisri käsul saadeti koopiad maalist ka teistele Euroopa monarhidele ning ühe koopia sai ka tollane USA president William McKinley (Lyman, 2000: 689). Selle käigu eesmärgiks oli siduda Euroopa ja USA ühtsete liitlastena löögirusikaks eeldatava kollaste rünnaku vastu. Arvestades, mis tasemel üleskutse esitati, võib üsna kindlalt oletada, et see probleemitõstus leidis palju vastukaja.

Vene filosoof ja kirjanik Vladimir Solovjov (1853-1900) kirjeldas 1894. aastal olukorda, kus hiinlased ja jaapanlased said pärast Euroopa ajalooraamatute ja ajakirjanduse abil panhellenismi, pan-germanismi jt. nähtustega tutvumist innustust pan-mongolismiks. Teisisõnu rääkis Solovjov ideest, mille kohaselt kõik Ida-Aasia rahvad ühinevad võitluseks sissetungijate ehk eurooplaste vastu (Eskridge-Kosmach, 2014: 663).

Kui algselt peeti "kollast hädaohu" pelgalt Euroopa käimasolevat Aasia-invasiooni pidurdavaks ajutiseks jõuks, siis seoses Vene-Jaapani sõjaga tõusis teema veelgi rohkem päevakorrale. Kuna Jaapan oli lahingutes sisuliselt võitmatu, algas tasahilju ksenofoobse paanika külvamine ning mõisted "kollane hädaohu" ja "pan-mongolism" said taas teatud ringkondades oluliseks. Jaapani-poolset ootamatut rünnakut Port Arturile võis pidada nn "kollase invasiooni" uue laine alguseks ning see andis tõuke teema edasiseks intensiivistumiseks.

Tunnustatud jurist ja kirjamees Leonid Slonimsky (1850-1918) kirjutas ajakirjas The Herald of Europe juba Vene-Jaapani sõja alguses: "Oht, mida varalahkunud Vladimir Solovjov ette nägi, on muutumas üha tõelisemaks: kollane rass on leidnud endale organisatorid ja juhid ning pan-mongolismist hakkab idee asemel saama reaalne poliitika.".

Slonimsky usk, et jaapanlastel on kindel plaan ühendada Aasia rahvad eelseisvaks ülemaailmseks sõjaks eurooplaste vastu ning just selle tarvis on saareriik viimastel aastatel sõjaväe arendamiseks ja parendamiseks suuri investeeringuid teinud (Eskridge-Kosmach, 2014: 669).

"Kollase hädaohu" - teemalisse valimisse kuuluvad ajaleheartiklid kirjutavad peamiselt sellest, et jaapanlased võivad läänemaailma tasahilju üle võtta mitte vägivallaga, vaid majanduslikke hoobasid ja kultuurilisi mõjutusvahendeid õigesti ära kasutades. Märgitakse, et kui jaapanlaste erakordset püsivust ja sihikindlust silmas pidada, siis ei oleks eurooplastel võimalik neile vastu astuda, kui eurooplaste ning jaapanlaste haridus ja oskused samaväärsed oleksid.

Teadadolevalt tõstatas eestikeelsetest ajalehtedest esimesena šKollase hädaohuö teema ajaleht Olevik, mis ilmutas paar nädalat pärast Hiina-Jaapani sõja ametlikku lõppu 1895. aasta maikuu artikli šKollased tulevad!ö (Olevik 1895 nr 18 lk 419-420).

Artiklis räägitakse sellest, et eurooplastest vabrikandid, kes odava tooraine ja tööjõu tõttu oma vabrikud Aasiasse on kolinud, pelgavad, et kohalikud töölised õpivad liiga kiiresti, on valgetega võrreldes palju töökamad ning võtavad lõpuks lihtsalt vabrikud üle. "Artiklis nenditakse murelikult: šTuleb aeg, mil walge mees oma wabriku korstnale kork pääle pangu. Kollane on temast eesö Ka artikli viimane lause on tugeva laenguga ning võtab lühidalt ja konkreetselt kokku kogu eelneva artikli sisu: šWalged, waatke ette ó kollased tulewad teile kaela" (Olevik 1895 No 18 lk 420).

Küllap andsid selliste teemade esile kerkimisele hoogu erinevaid rahvuslikud ja paramilitaarsed liikumised, mis Jaapanis 20. sajandi alguses esile kerkisid ning ka teatavat mõjuvõimu saavutasid. Näiteks 1901. aastal asutatud Musta Draakoni Ühing (*kokuryūkai*), mille üheks eesmärgiks oli keiserliku Jaapani võimu suurendamine ja lääneriikide mõjupiiride laienemise peatamine. Ühingu seisukohaks oli, et Jaapan peaks koheselt alustama sõda Venemaaga ning pärast õnnestunud kallaletungi tuleks võtta endale Mandfluuria, Mongoolia ja Siber ning ühendada see üheks regiooniks (Beasley, 1987: 78).

Kui Jaapan sõja võitis, ei jahmatanud see mitte ainult lääneriike, vaid ka kõiki teisi Aasia natsionaliste, kes selle tulemusena rohkemal või vähemal määral aktiveerusid (Dower, 1993:

147). Vastupidiselt läänemaailma kartusele ei järgnenud sellele siiski organiseeritud ristikäiku erinevate Aasia väikeriikide vabanemiseks Euroopa riikide asumaade staatusest.

2 METOODILISED JA EMPIIRILISED LÄHTEKOHAD

Teises peatükis esitatakse uurimisküsimused ja kirjeldatakse töö meetodit ning antakse ülevaade valimi moodustavate ajalehtede kujunemisest ja iseloomulikest joontest.

2.1 Bakalaureusetöö uurimisküsimused ja kasutatud meetod

Kasutatud uurimismeetodiks on kvalitatiivse sisuanalüüsi alaliik ö temaatiline analüüs, mis võimaldab kõige paremini tuvastada vaenlase kuvandi loomise mehhanisme. Kvalitatiivse uurimistöö lähtekoht on tegeliku elu kirjeldamine; püütakse ennekõike leida ja avalikkuse ette tuua tõsiasi, selle asemel, et tõestada juba olemasolevaid väiteid (Hirsjärvi, Remes ja Sajavaara, 2005: 152). Kvalitatiivse uurimistöö üldine funktsioon on ilmutada tegelikkuse varjatud tahke ja anda neile tähendus (Õunapuu, 2014: 62).

Temaatilist analüüsi on eelkõige võimalik kasutada sellist valdkondade ja teemade uurimiseks, mille kohta on vähe eelteadmisi ja mida on varasemalt vähe uuritud (Kalmus, Masso ja Linno, 2015). Valitud meetod aitab välja selgitada andmetes (ajaleheartiklitest) peituvaid arusaamu ja tähendusi, et selgitada välja mida ja kuidas kirjutati ning võttes aluseks kronoloogilist printsiipi ö kuidas see aja jooksul erinevates väljaannetes muutus. Sellest lähtuvalt on uurimisküsimusteks:

1) Milliste teemade abil kujutasid Vene-Jaapani sõja ajal vaenlast eestikeelsed ajalehed Olevik, Postimees ja Teataja?

2) Kuidas muutus vaenlase kuvand sõja jooksul eestikeelsetes ajalehtedes Olevik, Postimees ja Teataja?

Lisaks algsetele uurimisküsimustele võimaldab temaatiline analüüs pöörata tähelepanu ka sellele, mida on ühe või teise väljaande toimetajad pidanud oluliseks üldse lugejaskonnaga jagada ning millise tonaalsusega infot levitada (Kalmus jt, 2015). Kuna info hulk sõja kohta oli lehetegijate väikest arvu silmas pidades ebaharilikult suur, oli toimetajatel üsna oluline roll info sõelumisel ning seeläbi lugejate infovälja ja sellest tulenevalt ka avaliku arvamuse kujundamisel.

Kasutatud meetodi puhul on sisuanalüüs jaotatud erinevate põhiteemade alla, mis tollastest ajaleheartiklitest enim esile kerkisid.

2.2 Bakalaureusetöö valimisse kuuluvate ajalehtede iseloomustus

Valimi moodustavad kolm eestikeelset päevalehte, mis olid 20. sajandi alguses kõige suurema tiraaffiga ja enimlevinud. Päris täpseid andmeid tollaste tiraaffide kohta paraku liikvel ei ole, ent 1904. aasta seisuga oli Postimehe tiraaffiks 10 000 ja Teatajal 8700 (Lauk, 2000: 13). Oleviku puhul on teada, et kuna tellijate arv oli 4000, siis oli lugejate arv tollaseid ajalehelugemise tavaid silmas pidades ilmselt oluliselt suurem (Lauk, 1996: 18).

Täpsemalt on valimiks peamiselt kolme eelnimetatud suurima ajalehe uudiste rubriikides ilmunud artiklid 6 kokku kuulub valimisse 67 artiklit.

Kuna 1904-1905 ei olnud ajalehtedest ühtset ja kompaktset uudiste rubriiki, siis on valimisse kaasatud tekste nii välisuudiste kui ka sõjauudiste rubriikidest, mõnel juhul ka teistest rubriikidest (nt. "Seda ja teist"). Uudiseid sõja kohta leidis nii kodumaa kui välismaa uudistest rääkivates rubriikides ning veel ka eraldi sõjale pühendatud rubriikides. Uusimate uudiste tarvis oli ajalehtede lõppu (kolmandale leheküljele) paigutatud telegraafiudiste rubriik, kus uudiseid avaldati vastavalt sellele, kuidas neile ruumi jätkus.

2.2.1 Olevik

Ajalehe Olevik esimene number ilmus Tartus 1881. aastal. Kuni 1901. aastani oli Oleviku väljaandjaks ja toimetajaks selle asutaja Ado Grenzstein (1849-1916), kes oli varem olnud Eesti Postimehe toimetaja. Grenzsteini-perioodil (1881-1901) oli Olevik ka üks ajakirjanduslikult paremini toimetatud ja sisukamaid eesti ajalehti (Aru, 2002b: 27).

Uue ajalehe asutamise ajendiks oli lõhe rahvuslikus liikumises. Konservatiivse tiiva seisukohti esindav Eesti Postimees oli publitsistlikus võitluses tolle aja kohta radikaalsete vaadetega Sakalaga liüa saanud ja kaotanud oma populaarsuse, mida ka Grenzstein seda lehte toimetades ei suutnud enam taastada.

1881. aasta aprillis toimunud Eesti Kirjameeste Seltsi koosolekul hakkasid J. Hurta pooldavad seltsi aktiivsemad liikmed otsima võimalusi oma vaateid kaitsva ajalehe asutamiseks. Oleviku põhiülesandeks sai võitlus C. R. Jakobsoniga, teisisõnu Sakala-meelse suunaga eesti ajakirjanduses. Olukord muutus, kui Sakala jõulise vedurina tegutsenud Jakobson 1882. kevadel suri (Peegel, Aru, Issakov, Jansen ja Lauk, 1994: 179).

Olevik keskendus sisult peamiselt sündmustele ja olukordadele, mille üle sai iga eestlane ise otsustada. Ladusa ja asjaliku sisuga leht tõi tänu Grenzsteini keelevaistule käibele ka mitmeid uusi sõnu, nagu näiteks "haritlane", "ilmavaade", "näidend" või "kirjastaja" (Aru, 2002a: 27).

Palju leheruumi pühendati Olevikus haridusteamadele. Käsitlemist leidis kooliõpetajate kehv majanduslik olukord, vähene hoolitsus koolimajade eest, vajadus parandada õpetajate ettevalmistust ning vanemate veel kohatine ükskõiksus ja hoolimatus lastele koolihariduse andmisel. Ajalehes oli korduvalt juttu põlütöökoolide vajalikkusest, järjekindlalt valgustati ka karskus- ja vabaharidusseltside tööd (Peegel jt, 1994: 181). Ideoloogiliselt toetas Olevik rahvuslikku arengut rahva alalhoidlikku arengut, mida oli esindanud ka Eesti Postimees. Lehe põhirõhuks oli rahva harimine ja kasvatamine, kuid Grenzsteinile sai saatuslikuks eestlasliku jonnakuse alahindamine - nimelt ei pidanud ta venestusaja süvenevate piirangute kontekstis võimalikuks, et eesti rahvas jääks rahvusena püsima ning soovitas eestlaste püsima jäämiseks enda arvates parimat võimalikku varianti ehk ühtesulamist vene rahvaga (Aru, 2002a: 27).

Olevik oli algusest peale pidevas sõnasõjas teiste eesti ajalehtedega, sageli tekkis nääklus ja pilkamine tühiste pisiasjade pärast. Oleviku põhivastaseks kujunes ajapikku Postimees (Peegel jt, 1994: 193).

Sajandivahetuseks oli ka enam-vähem selge, et venestamise totaalne kiirrännak ei olnud täitnud võimude lootusi. Sellises olukorras enda kaotajana tundes müüs Grenzstein lehe väljaandmise õiguse ja lahkus 1901. aastal vargsi kodumaalt (Peegel jt, 1994: 194). Pärast Grenzsteini lahkumist ostis lehe Tartu ärimees Karl Koppel, vastutavaks toimetajaks sai tema naine Marie Koppel, kes oli Lydia Koidula ja Lilli Suburgi järel kolmas naine lehte tegemas (Peegel jt, 1994: 179).

Lehe tegevtoimetajaks kutsus Karl Koppel 1902. aasta alguses Peeter-Aleksander Speegi, kes oli Peterburis õppides kokku puutunud vene sotsiaaldemokraatlike ja revolutsiooniliste ringkondadega ning omaks võtnud sotsiaaldemokraatliku maailmavaate. Tema käe all pidi Olevikust saama töörahva leht, mis oleks vastukaaluks "marurahvuslikule ja kõrgemate ringkondade Postimehele" (Aru, 2008: 130).

Olevik heitis Postimehele ette tegelemist valede asjadega, sest kirjanduse, hariduse, karskuse ja kõlbluse küsimused ei omavat vähimatki tähtsust ajal, mil töölikklassil puuduvad oma tegevuseks ja isegi kujunemiseks vajalikud tingimused (Aru, 2008: 130).

2.2.2 Postimees

Ajalehest Perno Postimees välja kasvanud Postimees ilmus esmakordselt Karl August Hermann (1851-1909) toimetamisel ja väljaandmisel 1. jaanuaril 1886. a. Tartus. Nädalalehena ilmus Postimees 1887. aasta jõulukuuni ning sealt alates kolm korda nädalas. Päevalehena hakkas leht järjepidevalt ilmuma 2. augustist 1891.

Päevalehe sünniga sai Eesti ajakirjandus asuda täiemõõduliselt täitma ajakirjanduse üht olulisemat funktsiooni: korraldada pidevat ja kiiret infovahetust (Aru, 2002a: 29). 1901. aasta detsembrini oli Postimees ainus eestikeelne päevaleht, millel oli teiste lehtede ees juba see eelis, et ta ilmus iga päev ja sai oma sõnumit ikka ja jälle korrata (Aru, 2008: 126).

Alates 1887. aastast hakkas Postimees väga kiiresti populaarsust kasvatama, sest vastandumine Olevikuga muutus eriti reljeefseks ó Olevik hakkas selgitama venestumist kui paratamatust, ent Postimees püüdis kõigest hoolimata julgustada lugejaid tegelema eesti keele, muusika ja kirjandusega.

Viimane asjaolu sundis Grenzsteini Olevikus ja Kõrvi Valguses võtma sõna Hermann ja Postimehe vastu ning saatma kaebkirju nii tsensorile, kubernerile kui ka otse Trükiasjade Peavalitsusse (Aru, 2002a: 29).

Pidev vastasseis Grenzsteini ja teistega väsis Hermannii nii vaimselt kui füüsiliselt, ning soov konflikte vältida sundis teda Postimeest toimetama üha ettevaatlikumalt ó ajalehe sisu kuivas kokku ja kaotas oma aktuaalsuse ning teravuse. Üha halveneva tervisliku ja majandusliku seisundi olukorras otsustas Hermann 1896. aastal ajalehe maha müüa. Ostjateks said Tartu rahvuslikult meelestatud haritlased Oskar Kallas, Karl Koppel, Heinrich Koppel, Villem Reiman ja Jaan Tõnisson, kellest sai aastakümneteks ka Postimehe toimetaja (Aru, 2002a: 29).

Tõnisson oli oma töös erakordselt edukas ning juba 1898. aastaks oli ajaleht enda ümber kogunud arvestatava toetajate ringi, kes tegid ajalehele pidevalt kaastööd ning osalesid aktiivselt ajalehe poolt tõstatatud probleemide lahendamisel ning elu-olu korraldamisel (Aru, 2002a: 29). Elu ja ühiskonna muutumine tänu üldisele haridustaseme tõusule ja noore põlvkonna aktiivsele huvile ühiskonna võimaliku arengu suhtes sundisid Postimeest oma ühiskondlik-poliitilist hoiakut baltisakslaste ja vene keskvõimu suhtes senisest selgemalt ja julgemalt väljendama (Aru, 2008: 130).

1903. aasta alguseks Postimehe ümber olemas ja tööle pandud omamoodi ajakirjanduslik üksus: kõigile mõeldud poliitiline (tolle aja mõistes) päevaleht ühes oma abitalitustega Tallinnas, Narvas, Rakveres, Viljandis, Pärnus, Valgas, Võrus, Põltsamaal, Tõrvas, Mustvees, Nuustakul ja Elvas (Aru, 2008: 139). Alates 1903. aastast hakkas Postimees suvekuudel oma töös kasutama ka järjest rohkem üliõpilasi. See suurendas toimetusesiselt elevust, tekitas konkurentsi ning tõi uusi kaastöölisi. (Aru, 2008: 141).

2.2.3 Teataja

Kui päevaleht Teataja Tallinnas 1901. aasta detsembrikuus esmakordselt ilmumist alustas, muutis see eesti ajakirjanduselu põhjalikult. Seni olid eestikeelses ühiskonnas olulised väljaanded ó nii Olevik kui Postimees ó ilmunud Tartus ning Tallinna väljaanded ei olnud suutnud erinevatel põhjustel Tartu omadega tõsiselt konkureerida (Aru, 2002a: 35).

Kuigi lehe loojateks olid justnimelt Tartus tegutsenud radikaalsed noored haritlased, oli selge, et Tartus ei ole Postimehe kõrval enam teisele päevalehele ruumi, ning just seepärast alustati Teataja väljaandmist Tallinnas (Aru, 2002b: 30). Teataja seadis enda eesmärgiks

informatsiooni vahendamise ja lugeja harimise kõrval ka erinevate maailmavaatelistel seisukohtade tutvustamise. Lehe toimetuse ja kaastöölised esindasid uusi mõttesuundi, praktilist elukäsitlust ja üleolekut mineviku varjudest ning Konstantin Pätsi (1874-1956) juhtimisel oli Teatajal kindel ambitsioon kujuneda juhtivaks päevaleheks ja arvamuskujundajaks mitte üksnes Tallinnas, vaid kogu Eestis. Tallinnas õnnestus see ajalehel kiiresti ja hästi, sest sisuline liider kiiresti kasvava ja sotsiaalselt kireva linna eestlaskonnal seni puudus.

Ainsa Tallinna päevalehena oli Teatajal teiste pealinna väljaannete ees suur eelis ning kogu Eesti mastaabis oli lehe peamiseks konkurendiks vaid Postimees, kellega toimus omamoodi võistlus ka informatsiooni värskuses.

Nende kahe lehe eestvedamisel muutus kogu eestikeelne ajakirjandus päevakajalisemaks ja sotsiaalselt vastutustundlikumaks. Just aastatel 1904-1905 koondus ajalehtede ja ajakirjade ümber püsiv autorite kollektiiv, kelle kaudu jõudsid ajakirjandusse uued mõisted (nt sotsialism, materialism, kodanik, õigused, kohustused jne) ja nende erinev tõlgendamine (Aru, 2002a: 35).

Teataja kuulutas oma kõige olulisemaks ülesandeks rahva ja ühiskonna majandusliku aluse parandamise. Rahva eneseteadvuse kasvatamise ning kultuuri arendamise lükkas Teataja ajale, mil rahvas oli end majanduslikult kindlustanud ning seetõttu oskas ja tahtis kultuuri hinnata ja sellega tegeleda.

Tõnisson Postimehes oli aga hoopis teist meelt. Tõnisson rõhutas, et esmatähtis on aatelistel seisukohtade omamine ja tunnistamine. Majanduslik heaolu saab rahvale olla vaid vahend ning seda efektiivsem vahend, mida kindlamalt seda kannavad aatelised veendumused (Aru, 2008: 128).

Teataja andis Tallinna eestlaskonnale ideelise koondumiskoha ning võimukeskuse, kus tekkinud ideed said areneda ja küpseda ning mis kokkuvõttes viis 1904. aastal Tallinna linnavolikogu valimistel vene-eesti bloki valimisvõiduni (Aru, 2008: 129).

Leht käsitles palju uusi teemasid, mida kohalikud ajalehed olid seni kajastanud vaid põgusalt. Näiteks tutvustati lugejatele omavalitsuste õigusi, kohustusi ja seda, kas omavalitsuste reaalne töö kohustuste tasemel on. Ka Teataja välispoliitilised leheküljed olid teistest lehtedest sootuks erinevad ja sisukamad (Aru, 2002b: 34).

Teised eesti lehed ei võtnud uustulnukat sugugi rõõmsalt vastu ning kõige rohkem olid konkurendi ilmumisest häiritud Jaan Tõnisson ja tema Postimees. Juba siis, kui Pätsil veel lehe väljaandmiseks lubatähtegi ei olnud, kartis Tõnisson ajalehest Postimehele suurt konkurenti kujunevat (Aru, 2002b: 35). Põhjus selle hirmu taga on mõistetav: Teataja asutamisega kaotas Postimees ühe oma eelistest: Postimees polnud enam ainus päevaleht. Tõnisson pidi Teataja tulekuga seoses maha matma ka seni päevakorras olnud plaani Tallinnas ilmuva täismahulise Postimehe lisalehe asutamiseks (Aru, 2008: 126).

K. Pätsi ja ajalehe Teataja suurim teene eesti ajakirjandusele oli sootuks uut tüüpi ajalehetoi­metuse kujundamine. Kui seni oli parim osa eestikeelsest ajakirjandusest olnud eelkõige ühe mehe leht, siis Teataja toimetuse oli hoopis teise vaimuga – see oli kollegiaalse ja demokraatliku toimetusega väljaanne (Aru 2002b: 37).

3 ÜLEVAADE UURIMISTULEMUSTEST

Kolmandas peatükis käsitletakse uurimistulemusi ehk seda, milline oli Vene-Jaapani sõja ajal eesti ajakirjanduses vaenlase kuvand. Kuna antud töö eesmärk oli uurida vaenlase kuvandit eestikeelsetes ajalehtedes uudistekstide põhjal, siis vaatasin ma selleks läbi kõik valimisse kuuluvad ajalehtede numbrid ning kaardistasin uudistekstid, mis oma sisu poolest kuulusid uurimistöö teema alla. Nendest välja valitud uudistekstidest kujunes lõplik valim, mida tulemuste saamiseks analüüsisid. Peatükk on jaotatud kolme alapeatükki, mis tähistavad kõige enam esile kerkinud teemasid: "Kollane hädaoht", vaenlase riigikord ja majandus ning vaenlase iseloom ja välimus.

3.1 Vaenlase kuvand ajalehtedes 1904–1905

3.1.1 "Kollane hädaoht"

Juba enne sõja ametlikku algust alustab Venemaa infosõjaga - 14. jaanuari ajalehe Olevik välissõnumite alarubriigist "Jaapan" võib leida järgneva lõigu: "Tokios on, nagu telegrammid teatawad, sõjaline ühisus, nimega "Aasia aasialastele" asumas, kelle liikmeteks jaapanlased, hiinlased ja indulased on. Kui Aasia rahvad tõepoolest ühinema hakkavad, siis läheb nõnda-nimetatud kollane hädaoht, mis eurooplasi ähwardab, suuremaks, kui seniajani kartagi teati." (Olevik 1904 nr 2 lk 37). Selliste teadetega luuakse eelfooni potentsiaalse vaenlase kohta sõja eelõhtul. Pinged Venemaa ja Jaapani vahel on käärinud juba aastaid ning kuna antud uudise puhul on tegu otse Peterburist tulnud teatega, on ilmne, kelle huvidega kooskõlas selliseid infokilde ajakirjandusele poetatakse.

Mõned nädalad hiljem, 3. märtsil 1904, võtab Olevik välisuudiste rubriigis (Olevik nr 9 lk 201) nõuks rääkida pikemalt "kollasest hädaohust". Räägitakse Frankfurdis ilmuva inglise ajalehe English Mail-i artiklile tuginedes teoreetilisest võimalusest, et kui Jaapan koos Korea ja Hiinaga jõud kasvõi puhtalt kaubanduslikus plaanis ühendaks, kaotasid Euroopa ja Ameerika Ühendriigid oma kaubaturu Aasias jäädavalt.

15. mail mainitakse Teatajas esmakordselt põhjalikumalt nn. "kollast hädaohtu" ning seletatakse mõiste ka lahti. Järelsõnast on üheselt aru saada, et toimetuse seisukoht on "kollase hädaohtu" paanikat naeruvääristav ning ei pea seda reaalseks ohuks: "Kui käretegev ajakirjandus ikka veel kõiksugu "wärwilisi" hädaohtusid rahwaste wahale tahab tekitada, siis töötab siin awalik heal, kahjuks, just oma kõrgema ülesande wastu, haridust üle maailma laiale laotada, ilma rahwaste wahede peale vaatamata." (Teataja 1904 nr 107 lk 1). See interpretatsioon näitab muuhulgas ka toimetuse julgust iseseisvaid otsuseid teha ja vastanduda riiklikult sobiva vaenlase kuvandi loomisele.

Postimehe esilehelt on sõjauudised 1904. aasta maikuuks taandunud, ilmselt ei kõida kestev Port-Arturi piiramine enam lugejaid piisavalt. Rubriigist "Sõda" võib lugeda rutiinseid kajastusi ja ebavajalikke, ent numbriliselt detailseid andmeid lahingute, sõjatehnika ja muu sõjaga seonduva kohta. Näiteks 21. mai lehenumbri esilehel on selgitavad joonised selle kohta, mis on meremiin ja mis on torpeedo (Postimees 1904 nr 110 lk 1). Rubriigis "Sõda" avaldatakse Westminster Gazette'is ilmunud Briti venesõbraliku parlamendiliikme (sõja alguses oli Suurbritannia Jaapani liitlaseks, seega oli venesõbralik parlamendiliige ehk pigem erand) ja ajakirjaniku Henry Normanni intervjuu põhjal valminud Kaug-Ida teemaline artikkel, kus leiab käsitlemist ka "kollase hädaohtu" temaatika: "Kas Te arwate, et jaapanlased otsekohe Hiina sõjaväge õpetama hakkavad? Nemad ei hakka kohe Europat rahatuks tegema; nemad saavad esiti ainult Hiina tööstuse, kaubanduse, hariduse, maa- ja mereväe ning valitsuse kohta mõju avaldama." (Postimees 1904 nr 110 lk 2). Sarnast paanika külvamist seoses peatse majandusliku invasiooniga kasutati ilmselt argumendiga ka sel põhjusel, et siinsetele inimestele jäi kontseptsioon Jaapanist kui sõjalisest vastasest pisut võõraks ja polnud kuigi usutav, et Jaapani sõdurid võiksid Eesti pinnal marssida. Küll aga tundus mõjusaks relvaks olevat ähvardamine sellega, et piltlikult öeldes škollane mees tuleb, ja võtab su töö ja su leiva ja lõpuks su maaõ ó vähemalt selline mulje jäi antud lõputöö autorile.

Järgmisel korral leiab sõnapaar škollane hädaohtõ mainimist 1905 aasta esimestel päevadel ó Teatajas ilmub 8. jaanuaril selleteemaline juhtkiri. Vastupidiselt sellele, mida laseb oletada pealkiri, tõgab aga toimetaja artiklis Jaapani-kartliku retoorika paroodiat kasutades kohalikke baltisakslasi ning kõneleb sellest, et eestlastest talupojad vastupidiselt baltisakslaste soovile ikkagi võimule saavad, sest sakslased on oma alamad liiga targaks koolitanud (Teataja 1905

nr 5 lk 1). Siit võib lugeda välja kriitikat nii baltisakslaste kui ka škollase hädaohu retoorika suhtes.

1905. aasta 4. juunil tuleb Postimehe rubriigis "Sõda" Tsushima lahingu järelkajana taas pikemalt juttu "Kollasest hädaohust": "Suur Jaapani võit Korea väinas on suud ja suled liikuma pannaud, ja elavamalt kui enne kuulutatakse nüüd, et kollane hädaohu tulemas olla. Berliini "National Zeitung" seletab, et Kaukasia rahvatõuul kõige halwemat karta on, ja, nõnda ütelda, walgete ristsõda kollaste wastu nõuab" (Postimees 1905 nr 121 lk 2).

Saksa poliitik Theodor Barth saab artiklis samuti sõna, rääkides sellest, et peamiselt kardab läänemaailm mitte seda, et jaapanlased toore jõuga Euroopat üle võtma asuvad, vaid hoopis seda, et Jaapan ka Hiina enda mõjuvõimu alla saab, seal sarnaselt koduriigiga korraliku haridussüsteemi loob ning kuidas seejärel võidukaks löögirusikaks ühinenud Aasia riigid seejärel nii majanduslikult kui sõjaliselt Euroopa põlvili suruvad. Barth vaidleb sellele vastu, sõnades, et hariduse laiem levik võib maailmale ainult kasu tuua ning peab "kollase hädaohu" teooriat vaid "hirmunud isamaalaste" propagandaks.

Vene-Jaapani sõja lõpu poole "kollase hädaohu" teemadel enam ajalehtedes üldiselt sõna ei võeta (erandiks üks Postimehe artikkel). Võib-olla on põhjuseks toimetuste enesetsensuur või ajakirjanduse suhtes taas seoses sõjaga karmimaks muutunud väline tsensuur. Paradoksaalsel kombel lõppeb sedasorti paanikakülvamine hetkel, mil selle "hädaohu" saamine reaalsuseks on vähemalt teoreetiliselt lähemal, kui kunagi varem.

Valimisse kuuluvatest ajalehtedest pööras "Kollase hädaohu" temaatikale enim tähelepanu Olevik, teised ei pidanud teemat ilmselt piisavalt oluliseks, et sellesse süveneda. Teatajas ilmunud tõlkeartiklis peetakse säärast hirmu üleüldse "naeruväärseks tondiks" (Teataja 1904 nr 107 lk 1). Üldiselt on kõik valimisse kuuluvad "Kollase hädaohu" temaatikaga seotud sõnavõetud vahendatud, teisisõnu on need pärit välisajakirjanduses ilmunud artiklitest. Kohalikud toimetajad "Kollase hädaohu" teemal mingil põhjusel sõna ei võtnud, vähemalt mitte Vene-Jaapani sõja kontekstis.

3.1.2 Vaenlase riigikord ja majandus

1904. aasta veebruari alguses jõuavad meedia kaudu avalikkuseni ka äsja alanud sõja esimesed otsesed mõjud, sõjaootus on asunud jõuliselt mõjutama väärtpaberiturgu, kus on süngete uudiste tulemusena tekkinud suur hindade kõikumine; keeruline olukord ja mure tuleviku pärast mõjutab ilmselgelt majandust ka laiemalt. Tasapisi hakkab avalikkusele selgeks saama ka sõja reaalsus, jätkuvalt viidatakse Jaapanile kui sõja tekkimise peamisele süüdlasele, kaupmehed pelgavat aga seda, et pärast Jaapani võimalikku sõjalist võitu kuivab Ameerika Ühendriikide ja Euroopa kaubavahetus kogu Aasiaga pea olematuks (Postimees 1904 nr 30).

Veebruaris võib lugeda selle kohta, et Jaapanit ähvardab näljahäda ning mainitakse ära, et Jaapan on tegelikult sõjaks kaudselt valmistunud juba vähemalt kaheksa aastat. Järgnevates lehenumbrites räägitakse üsna regulaarselt äärmise detailsusega nii Jaapani kui ka Vene sõjaväe sõjakulutustest ja -ostudest. Viidatakse sellele, et Jaapani jaoks on sõjapidamine tegelikult majanduslikult ülimalt halb valik, sest riigil pole piisavalt ressursse. Samas jäetakse (ilmselgelt teadliku valikuna) mainimata asjaolu, et ka Venemaa jaoks pole sõja alustamine sugugi majanduslikult mõistlik, ilma laenurahata oleks see ju tegelikult suisa võimatu. "Et muidu sõjapidamiseks tarwisminevaid miljonisi kuidagi kokku ei saa, siis on parlamendis otsustatud rahwale suuremaid maksusi peale panna, näituseks maamaksu kästi tõsta ja riigikodanikkude sissetuleku pealt kästi suuremat osa ära võtta, kui seniajani." (Olevik 1904 nr 11 lk 254-255).

Maikuus räägitakse Olevikus taas Jaapani majanduslikest raskustest, sedapuhku viidatakse sellele, et raskustes riik peab sõjapidamiseks liitlastelt laenu võtma: Jaapan laenas Inglise pankadelt Shanghais ja Yokohamas 100 miljoni rubla 6-protsendiga (Olevik 1904 nr 18 lk 419), millega püütakse lugejale näidata vaenlast rahaliselt keerulises seisukorras ja nõrgana.

6. juuli Postimehest võib taas leida viiteid vastase kuvandi kujundamisele. Kirjeldatakse näiteks seda, et Jaapani töölistel on tõenäoliselt kõige kehvem elujärg terves maailmas, õigusteta orjarahvast sunnitakse tühistate sentide eest end surnuks töötama (Postimees 1904 nr 147 lk 2).

Augustikuus käib võitlus Port-Arthuri pärast. Kõik sedalaadi uudised pingestavad justkui tahtlikult olukorda ja püüavad näidata lugejatele vaenlasega käimas oleva jõukatsumise tasavägisust. Augustikuu lõpuks on üheks põhiteemaks taas see, kas ja kuidas Jaapan sõjast tingitud majanduslike kulude kandmisega hakkama saab. "Sõda nõuab, iseenesest mõista, ohvrisi, kuid Jaapanis on ta waesemale rahwale iseäranis suureks raskuseks ning Tokios kuulukse ikka sagedamini kaebamisi sõja waljuse wastu." (Olevik 1904 nr 34 lk. 797).

1905. aasta 16. juuni Postimehes tulevad jutuks Jaapani ja Vene kindralite palgad ó räägitakse sellest, et Venemaa keisririigi kindralid teenivad kordades rohkem kui vastased: Jaapani kindralite aastapalk 400068000 vs Vene kindralite 110 0006150 000 rubla (Postimees 1905 nr 129 lk 2). 22. juuni numbris räägitakse juba sellest, kuidas Jaapan kavatseb survestada Venemaad rahu sõlmima (Postimees 1905 nr 134 lk 2). See väide tundub tõenäoline, kuna sisuliselt ei ole terve juulikuu jooksul sõda enam Postimehes märkimisväärselt oluliseks teemaks.

Vaenlase majandusest kirjutasid peamiselt Olevik ja Postimees ning mõlema väljaande tonaalsus oli üsna sarnane - vastast üritati näidata kui võlgades ja nõrka riiki, mis viimaseid vahendeid kasutades sõtta astub. Seeläbi viidati asjaolule, et selline (vaesunud ja nälgiva rahvaga) vaenlane kaua vastu ei pea. Üldiselt võib öelda, et suurem osa vaenlase majandusest rääkivatest artiklites ilmusid 1904. aasta jooksul - esmapilgul jääb mulje, et 1905. aastal asuti sõjaalast infot jõulisemalt tsenseerima. Selgituseks võib olla ka asjaolu, et teemat oli selleks ajaks juba küllalt käsitletud ning puudus vajadus sellest jätkuvalt rääkida.

3.1.3 Vaenlase iseloom ja välimus

26. jaanuari, sõja esimese päeva Teataja rubriigist "Poliitika päewa-ringwaade" võib leida klassikalise vastandamise "meie" vs. "nemad": "Wene-Jaapani tüli asjus kirjutab "Now. Wremja" kaastööline Port-Arthurist pikema kirja, milles ta tüli kohta ütleb, et see mitte Wene ja Jaapani waheline tüli ei ole, waid võitlus wana ja uue ilma wahel." (Teataja 1904 nr 20 lk 3). Sõja alguse hirmutava uudise varjus ei pea paljuks lehe väljaandja Konstantin Päts ja toimetaja Mihkel Pung oma ajalehte sõjauudiste abil paremini müüa ó paar päeva pärast sõja algust võib esilehelt leida suure reklaami, mille kohaselt on Teataja parim leht, mille abil end sõjatandril toimuvaga kursis hoida (Teataja 1904 nr 23 lk 1).

22. jaanuari Postimehe meeleoluks hakkab saama juba sõjaootus, peamiselt räägitakse välisuudiste rubriigist sellest, kuidas jaapanlased väidetavalt sõda soovivad: "Kui see Jaapani ohwitseride teha oleks, siis oleks nüüd sõda juba käimas. Sest Jaapani sõjamehed on selle pääle kindlad, et nad võitluses võitjateks jäävad." (Postimees 1904 nr 17 lk 2).

Märtsi teisel nädalal kiidetakse Oleviku välisuudiste rubriigis taas jaapanlaste viisakust, tagasihoidlikkust ja samas ka julgust vajadusel "omadele appi minna" (Olevik nr 10 lk 228).

Vastase kuvandi šsobivasõ suunas mõjutamiseks on 17. märtsi rubriigis "Seda ja teist" ilma algallikale viitamata toodud ära väide, et jaapanlased on väikest kasvu, väikeste ja tihti kõverate jalgadega, mille põhjuseks arvatakse olevat jaapanlaste kehv toitumus (Postimees 1904 nr 63 lk 2). Viidatakse sellele, et vaeses Jaapanis peavad inimesed juba lapsest peale sisuliselt alatoitumuse all kannatama. Eks seegi väide peaks lugejates tekitama tunde, et päris tõsiseltvõetavate vastastega tegu ei ole.

14. aprillil esimesed uudised allveelaevade (tollases nimetuses "allveepaat") kasutamisest jaapanlaste poolt. Nädal hiljem räägitakse allveelaevadest taas välisuudiste rubriigis: "Veealuseid paatisid on terves ilmas ainult 71 olemas. Wiimasel ajal muretsetakse neid igalpool agaraste." (Olevik nr 16 lk 367). Sellega püütakse vaenlast kujutada agressiivsena.

26. mai 1904 Olevik kirjutab rubriigis "Segasõnumed oma maalt ja võersilt", sellest kuidas jaapanlased ostavad (ilmselt seksorjadeks, kuigi seda konkreetselt ei mainita) kokku Hiina tüdrukuid: "Jaapanlased osta sõjawäe tarwis Hiina tüdrukuid kokku. Tüdrukust maksetavat 15 dollarit. Nende muresejaks olla iseäralised ärimehed. Sedasama tegivad jaapanlased hiinlastega viimases sõjas." (Olevik 1904 nr 21 lk 497). Sellest väitest kumab taas läbi vaenlase kuvandi loomiseks vajalik vastandamine õ tsaaririigi sõdurid sellise ebamoraalse tegevusega ju ei tegeleks.

Ka juunis võib jätkuvalt lugeda jaapanlaste erakordsetest võimetest sõjaväljal, nende vaprust ja teadmisi kiites (Teataja 1904 nr 125 lk 3). Väiteid, mille kohaselt jaapanlased sõjavange piinavat, üritab Teataja kaudselt juba eos maha suruda. Erinevate sõjakoleduste ja piinamistega saavat seostada hoopis palgasõduritena sõjaväljal viibivaid hiinlasi (Teataja 1904 nr 131 lk 3).

Juulis toimuvatel Port-Arturi sadamalinna lahingutega seoses räägitakse taas pikalt-laialt jaapanlaste erakordsest vaprust ja surmapõlgusest (Teataja 1904 nr 147 lk 1). Artiklis räägitakse sellest, et Jaapani sõdurid on õpetatud võitlema surmani ning enne lahingusse minekut on nad juba eluga lõpparve teinud, mis teeb neist lahingus kartmatud vastased. Artiklist kumab samaaegselt nii hirmu kui imetlust salapärase vastase vastu.

Juuni keskel esile kerkinud sõjavangide kohtlemise teema ilmub taas 10. juulil ning sarnaselt Teatajas mõni aeg varem ilmunud väidetega süüdistatakse vangide piinamises taas hoopis hiinlastest palgasõdureid: "Kes piinab siis haavatuid, kui mitte jaapanlased? Kahjuks leidub jaapanlaste seas ka veel teisi rahwasugusid, nagu korealasi, hiinlasi ja hunhuusid./.../ Jaapani soldat on kangelane, mitte aga kiskja elajas. Hiinlane on arg ja werejanuline. Tema poolt võib kõike oodata..." (Teataja 1904 nr 151 lk 3). Seega ootamatult on peamise vaenlase kõrvale tekkinud teistest rahvustest vaenlase kuvand, mis kujutatakse veelgi hirmuäratavamana.

Vahemärkusena tuleb mainida, et nii Jaapan kui Venemaa palkasid käsilasi ja abilisi Mandfluuria kohalike hiinlaste seast. Mõlemal vaenupoolel leidis küllaldaselt neid, kes sellisele, poolametlikule, palgasõdurite kasutamisele vastu olid ning üldjoontes üritasid mõlemad pooled teema maha vaikida (Ivanov ja Jowett, 2004: 12).

1904. aasta 7. juuli Postimehe sõjarubriigis räägitakse aga jaapanlaste suurest sõjalisest kavalusest, mis väljendub muuhulgas puust võltssuurtükkide valmistamises, mida omakorda saab ära kasutada vastase lollitamiseks ning tema täpse asukoha kindlaks määramiseks (Postimees 1904 nr 148 lk 2). Kuu lõpul ilmub ridamisi ülevaatlikke ja informatiivseid artikleid: "Torpeedo ja miin", "Buddha templis" (Postimees 1904 nr 163 lk 2), "Sõjalaevadest" (Postimees 1904 nr 164 lk 1) jne. Kõik see loob üsna eklektilise mulje vaenlase kuvandi loomisest.

Jaapanlaste isamaa-armastuse suisa uskumatuna näivast ulatusest tuleb juttu ka 15. septembri lehes Olevik, kus vahendatakse Carl Munzingeri Jaapani-teemalisest raamatust välja nopitud arvamust selle kohta, et jaapanlane on isamaa nimel tõepoolest kõigeks valmis. "Munzinger lõpetab oma raamatu, arvamist avaldades, et Euroopa tulevikus Jaapaniga kui täisõiguslise

riigiga tegemist peab tegema, selle warjul maailma näitelawale kõik Monngoli rahwatõud ette astuwad." (Olevik 1904 nr 37 lk 865).

Märtsikuus räägitakse jaapani salakuulajatest ja ka sellest, et Jaapan himustab Sahhalini saart (Teataja 1904 nr 61 lk 2-3). Järgmisel kuul kirjutatakse juba jaapanlaste suurest kavalusest (Teataja 1904 nr 92 lk 2) ja suisa uskumatust surmapõlgusest (Teataja 1904 nr 97 lk 3), mis loob taas vaenlasest tugeva ja heidutava kuvandi.

13. oktoobril kiidetakse jaapanlaste arstioskusi ja sõjaohvrite eest hoolitsemise kvaliteeti imetluse ja suisa kadedusega: "Ühisriikide peastaabi-arst Seaman, kes neil päewil sõjaplatsilt tagasi Ameerikasse jõudis, pidas St. Louis sõjaväe arstide kongressil sõjawäljal korjatud nähtustest kõnet. Ta oli selles arwamises, et teised riigid sõjaväes terwise eest hoolitsemises Jaapanist palju õppida wõiwad." (Olevik 1904 nr 41 lk 966). Sellise sisuga sõnumid näitavad ilmekalt, et vaenlasesse suhtumine on teinekord keeruline emotsionaalne protsess.

18. oktoobri Teatajast võib lugeda taas ülistuskõnet jaapani sõdurite kohta: "Jaapani soldatitest räägib Wene kindral Maksimowisch järgmist: Nad armastawad väga sõjateenistust ning on väga arusaajad ja tähelepanelikud. Töös on nad väga usinad. Ka haawatud, kes hospitalis seisawad, ei lase aega muidu mööda minna. Muu seas õpiwad nad hoolega Wene keelt." (Teataja 1904 nr 234 lk 3).

Kuna sõda on põnev teema ja jaapanlased eurooplaste jaoks sõjalise vastastena sisuliselt uus nähtus, siis tutvustatakse lugejatele ka jaapanlaste sõjapidamise tavasid. Kirjeldusest "Kuidas jaapanlased sõdiwad" võib aimata teatavat imetlust vastase sõjaväe vastu. Nende tegewus põhineb kindlasti läbimõeldud plaani pääl. Kõik liikumised walmistatakse asjaolu, oma jõudu ja wastase seisukorda silmas pidades ette. Pääle hakatakse ainult siis, kui kõik tarwilised jõud kokku kogutud on. /.../ See näitab, et jaapanlased wõitluses rahulikud ja tähelepanelikud on." (Postimees 1904 nr 31 lk 2).

Räägitakse ka sellest, et "jaapanlased on rahvas, kellel jumalat õieti ei ole" ó teisisõnu on teksti järgi tegu pragmaatiliste ateistidega, kellel on küll palju jumalaid, kuid kelle kummardamine on vaid väliste kommete täitmine. Lühidalt selgitatakse lugejatele, mis on

Konfutsiuse õpetus ja miks pole seda sajandite jooksul kõigutada suudetud (Postimees 1904 nr 31 lk 2).

Märtsi alguses tutvustatakse mitme pikema artikliga jaapanlaste uskumusi ja suhet religiooniga, kuna see on (vähemalt minu arvates) ilmselgelt üks oluline võimalus vaenlasi kristlike eurooplastega edukalt vastandada. Samas on artiklid arvamuste kujundamisel üsnagi tagasihoidlikud ning pigem otseseid seisukohti skaalal "hea-halb" ei võta.

Detsembrikuu alguses murravad sõjauudised taas jõuliselt esilehele, peateemaks on Port-Artur ja merelahingud ning seda kogu kuu vältel. 22. detsembril ilmub esilehel tavapärasest suurema pealkirjaga juhtkiri "Port-Artur langenud". Venelaste jaoks ränga kaotuse järel kirjutatakse jaapanlastest aga kui kartmatutest ja ennastohverdavatest sõjameestest, jättes neist pigem positiivse kuvandi. "Niikaua kui veel surmakartmatast mehejulgusest lugu peetakse ja kohusetundlikult vahvusmeelsusest aru saadakse, nii kaua kostab Port-Arturi kindluse vägilasemeelsete kaitsjate ja nende kartmata juhataja auu: šnii et terve haritud maailm täis imestust kollasetõu eestvõitlejate surmakartmatuse ja eneseohverduse suurepärasuse üle on /.../" (Postimees 1904 nr 287 lk 1).

3. jaanuaril 1905 ilmunud Teataja lehenumbris räägitakse sellest, et venelastest sõjavangidel on jaapanlaste leeris üsna hea, isegi ootamatult mugav ja rahulik elu (Teataja 1905 nr 1 lk 3). Uudiste valiku puhul on keeruline kindlalt väita, kas tegu oli või ei olnud süsteemse valikuga - selleks, et kasvõi vihjamisi kahtluse alla seada tollaste toimetajate erapooletus, tuleks läbi uurida kõik tollased välismaised ajalehed, mida Teataja, Olevik ja Postimees välisuudiste allikatena kasutasid. Kui oleks selge nende Saksa, Inglise, Prantsuse ja Vene väljaannete uudistespekter, oleks sellekohaseid järeldusi juba võimalik teha, ent sedasorti uurimistöö maht on kindlasti oluliselt suurem bakalaureusetöö mõistlikust mahust.

Siiski on näha, et väljaandeid, mille veergudelt pärit uudiste tõlke- ja tõlgendusversioonidega eestikeelsete väljaannete välisuudiste rubriike sisustati, oli kümneid ning algallikana võidi kasutada vastavalt toimetaja keeleoskusele nii Prantsuse, Saksa, Inglise kui Vene lehti. Seega tundub, et tollaste eestikeelsete ajalehtede toimetajad väljendasid oma meelsust teatud kavalusega, justkui vahendades olulisuse ja kõnekuse alusel mõnes teises väljaandes ilmunud artikleid. Tegelikult näib aga olevat tegu siiski hoolikalt valitud infokildudega, sest need

kipuvad olema kahtlustäratavalt "sobiva" alatooniga, Jaapanit ja jaapanlasi positiivses valguses näitavad artiklid, mis on justkui ühe Vene Keisririigi väikevasalli katse rahva ja sõdurite moraali "seestpoolt õõnestada" - see on aga pelgalt oletus.

3.2 Uudistekstide analüüsi lühikokkuvõtte väljaannete kaupa

Siia alajaotusesse on koondatud lühendatud ülevaade artiklitest ja tekstinäidetest, milles on konkreetsed viited vaenlase kuvandi loomisele. Laias laastus jagunevad artiklid temaatiliselt järgnevasse kategooriatesse: vaenlase iseloom ja välimus, sõjatehnika ja sõjaoskused; vaenlase riigikord ja majanduslik seis; "kollane hädaoht" ning allikakriitika (selles kritiseerivad väljaanded sõjauudiste tõsiseltvõetavust ja/või tsensorite liiga agarat suhtumist oma töösse). Kui valimisse kuuluvad artiklid (kokku 67 artiklit) neisse kategooriatesse paigutada, moodustub välja teatav üldpilt vaenlase kuvandi loomise võtetest ja konkreetsetest näidetest.

Üheks huvitavaks asjaoluks eestikeelse ajakirjanduse sõja-kajastuse juures võib pidada ka seda, et sõja esimestel kuudel kaheldi mitmes ajaleheartiklis avalikult ja otsesõnu uudiste allikates ja info õigsuses huvitaval kombel seati kahtluse alla nii Vene kui välismaised allikad- tundub sõjaolukorra karme tsensuurireegleid arvestades veider, et sellised kahtlustused läbi lasti.

Olevik

Vene-Jaapani sõja ajal ajalehes Olevik ilmunud uudislugudest jõudis bakalaureusetöö valimisse 16. Neist kolmandik rääkis vaenlase iseloomust, kusjuures vaid ühes artiklis kirjeldati vaenlast negatiivses valguses ó artikkel väitis, et jaapanlased ostsid sõjaväe jaoks kokku Hiina tüdrukuid. Ülejäänud artiklid, mis vaenlase iseloomu kirjeldasid, olid kõik positiivse alatooniga. Need olid üsna konkreetselt seostatavad sõjaliste oskuste ja sõdimisega ó ka siinkohal räägiti peamiselt vaid vastase kavalusest ja osavusest, negatiivset suhtumist neis kirjatöödes sisuliselt ei kohta.

Jaapani riigi kehva majandusliku seisu üle arutlesid kolm valimisse jõudnud Oleviku artiklit. Oleviku toimetuse tundis teiste väljaannetega võrreldes ka kõige suuremat muret nn. "kollase

hädahoju" pärast ó sel teemal tuli kahe aasta vältel juttu tervelt neljal korral (Olevik 1904 nr 2 lk 37, Olevik nr 9 lk 201, Olevik 1904 nr 12 lk 274-275, Olevik 1904 nr 37 lk 865).

Oleviku toimetuse oli üllatavalt kriitiline ka oma ajakirjanduslike allikate ja ajakirjandusele kohaldatud tsensuuri osas ó sellel väga olulisel teemal võeti ka mitmel korral sõna. 11. veebruaril räägitakse näiteks Olevikus uudiste allikate kvaliteedist ning sellest, kui keeruline on sõjaolukorras tõde varest eraldada: "Sõjasõnumite "walmistamise" kohta avaldab üks suurem Saksamaa leht järgmise seletuse, millest näha võib, kui vähe nende sõnumete kirjutamisel tõest hoolitakse." (Olevik 1904 nr 6 lk 125-126).

Samas lehenumbri märgitakse ka seda, et Briti lehtedes avaldatud sõjatelegrammide arv on paisunud nii suureks, et väga keeruline on sellest infohulgast leida erapooletut ja faktiliselt täpset infot, lisaks tuletatakse lugejatele meelde, et nii Vene kui Jaapani tsensorid teevad omalt poolt kõik, et avalikkuseni jõuaks vaid neile sobivaim info (Olevik 1904 nr 6 lk 125-126).

Mõned nädalad hiljem, 24. märtsil, kritiseeritakse Oleviku veergudel aga Jaapani valitsust ja tsensoreid ning jaapanlaste poolt edastatava "ametliku" info kvaliteeti. "Jaapani valitsus ei lase ajalehtede kirjasaatjaid sõjaväljale. Selle eest lubab valitsus sõjakäigust tihedamine ametlikka teateid anda. Neid teateid ei usu aga keegi - isegi inglased mitte." (Olevik 1904 nr 12 lk 275).

Postimees

Postimehes ilmus Vene-Jaapani sõja jooksul arvukalt uudistekste erinevatel sõjateemadel, mis kõik olid kaudselt vaenlase kuvandi loomisega seotud. Kokku kasutasin Postimehest bakalaureusetöös allikana 36 artiklit, mille seast jäid silma ka mitmed konkreetselt vaenlase kuvandit kujutavad kirjutised. Nii vaenlase iseloomu kui sõjatehnikat ja sõdimisoskusi kiideti Postimehes mõlemat neljal korral. Jaapani riigi kehvast majanduslikust seisust räägiti kahel korral ning kahel juhul leidis ära mainimist ka "kollane hädahoht". Ühest artiklist võib lugeda kriitikat selle kohta, et kuigi sõjaväljalt saabub palju telegramme, on nende reaalne sisu paraku tühine ja faktitäpsus kaheldav. Postimees on ka ainuke väljaanne kogu valimis, mis võtab sõna vaenlase välimuse teemal. Nimetatud artikkel ilmus 17. märtsi lehes ning sisuliselt

rääkis sellest, et jaapanlastel on pikaajalise kehvade toitumise tõttu pea kõigil lastest saati kõverad jalad (Postimees 1904 nr 63 lk 2).

Teataja

Neist 15 artiklist, mis Teataja veergudelt perioodist 1904-1905 antud töö valimisse jõudsid, olid pea pooled pühendatud vaenlase iseloomu kiitmisele. Tervelt kuues artiklis räägiti sellest, kui vaprad, sööjad ja surmakartmatud on jaapanlased sõjas ning kuidas neilt on nii sõjapidamises kui ka kannatanute arstimises väga palju õppida. Jaapani armee sõdimisuskuste ja sõjatehnika kiitmisele pühendati kaks artiklit ning kahes artiklis tunti muret "kollase hädaohu" võimaliku lähenemise tõttu. Jaapani majanduslikust seisust või jaapanlaste välimusest Teataja veergudel eelnimetatud ajavahemikul antud töö kontekstis olulisel määral juttu ei tehtud.

11. mai lehenumbris tuleb sõjarubriigis ootamatult teemaks valeuudiste ja -sõnumite probleem, mis sel teemal võtab sõna Prantsuse rindereporter Ludovic Randeau (Teataja 1904 nr 104 lk 3). Ootamatu on asjaolu puhtalt seetõttu, et on üsna julge samm ühe suure impeeriumi tillukese kubermangu lehtoimetuse poolt kahelda tsensorite poolt heaks kiidetud sõjasõnumite kvaliteedis ja faktitäpsuses. Samas tasub siinkohal kindlasti tähele panna, et eelnimetatud artiklis vahendatakse ühe prantslasest ajakirjaniku arvamust, seega ise otseselt seisukohta ei võeta, vaid antakse probleemist vihjamisi mõista, jäädes ise siiski näiliselt vaid jutustaja või osutaja rolli.

4 JÄRELDUSED JA DISKUSSIOON

Järgnev peatükk koosneb kahest osast ó esimene osa käsitleb uurimistöö tulemuste põhjal tehtud järeldusi ning teine sisaldab endas meetodi kriitikat.

4.1. Järeldused

Uurimistöö tulemustest selgub, et Vene-Jaapani sõja aegsed (1904-1905) eesti olulisimad ajalehed Olevik, Postimees ja Teataja käsitlesid Venemaa Keisririigisõjalist vastast ilma agressiivsuse või erapoolikusega ning üldjoontes jäi selline suhtumine vastasesse püsima sõja lõpuni. "Ida ja Lääne" vahelises konfliktis valisid tollased lehetegijad tihtilugu justkui vaenlase poole, kirjeldades korduvalt Jaapani sõdurite tohutut vaprust, piiritut isamaa-armastust, aumehelikkust ning teisi positiivseid omadusi. Võib oletada, et autorite ilmselge sümpaatia jaapanlaste suhtes oli tingitud ka asjaolust, et hiljutine aktiivne venestusaeg oli inimestel veel hästi meeles ning nagu ikka, tekib pikaajalisele ühepoolsele survele lõpuks vastusurve. Antud juhul sel moel, et eestlastest ajalehetoimetajad toetasid sisuliselt sõja algusest peale tasa ja targu oma vaenlasest pigem positiivse kuvandi loomist. Seda võib tõlgendada ka üldise rahumeelse suhtumisena ning selle sõja-aegse tsensuurireeglite punkti täitmisena, mis keelas sõjast leheveergudel liig jõhkrat ja julma muljet jätta. Kindlasti ei tohi sõjasündmuste taustal unustada ka 1905. aastaga alanud revolutsioonisündmusi, mis mõjutasid sõja kujutamist ajaleheveergudel - tsensuurireegleid karmistati veelgi.

Jaapanlaste sõjapidamise viis oli vähemalt valimisse kuuluvate eestikeelse ajakirjanduse kajastuste põhjal enamjaolt euroopalik, sest Jaapani sõjavägi oli peale Meiji restauratsiooni üles ehitatud Saksa eeskujudele tuginedes, siis ei olnud vaenlase demoniseerimiseks ja sobivalt reljeefse kuvandi loomiseks just kuigi paljust kinni haarata, sest sõjategevus ise muutus lugeja jaoks kiirelt rutiinseks statistikaks. Kuvandi loomiseks kippusid seega sõelale jääma ka tegelikus sõjapidamises äärmiselt ebaolulised omadused nagu "meist" erinev religioon ning välimus (räägiti korduvalt ka jaapanlaste väikesest kasvust ning kõveratest jalgadest, näiteks Postimees 1904 nr 63 lk 2), seeläbi nende tähtsust vastastena justkui vähendades).

Uurimistulemustest selgub, et avalikku arvamust mõjutati üsna konkreetsete ja äratuntavate võtetega. Sõja alguses tuli korduvalt ette vastandamist šmeie vs. nemadö, räägiti peamiselt

ainult sellest, mille poolest on jaapanlasest šmeistõ erinevad ó et näidata vaenlast kui meist täiesti erinevat olendit, ent üllatavaks osutus asjaolu, et otseselt negatiivset sõjavaenlase kohta ei kirjutatagi. Vaid mõnes artiklis naeruvääristatakse jaapanlaste välimust ja väikest kasvu, ent ka selle põhjuseks peetakse riigi vähest hoolt oma alamate üle ning rahva alatoitumist. Selles osas, mis on inimese juures olulisim ó iseloomu osas ó ei tundu toimetajad pea midagi negatiivset leidvat, õigemini jääb mulje, et negatiivseid jooni ei otsita või otsitakse vaid selleks, et kõik leitud negatiivsed omadused kellelegi teisele omistada. Nii räägitakse, et sõjas vangilangenud vene sõjaväelasi piinavad mitte jaapanlased, vaid nende alluvuses palgasõduritena võitlevad hiinlased, kellest kirjutatakse kui kurjadest ja salakavalatest inimestest.

Võib oletada, et üheks põhjuseks, miks reporterid sõjakoledest ei kirjutanud, on asjaolu, et enamikku neist ei lubatud kogu sõja vältel lahingutegevust piisavalt ligidalt uudistama, et reaalsest sõjategevusest mingitki pilti omada (Knightley, 1975: 61). Teiseks põhjuseks olid kindlasti ka sõja-aegsed tsensuurireeglid, mille kohaselt ei tohtinud sõda kajastada liiga jõhkralt ja häiriva detailsusega veretööde ning muude jubeduste osas. Selleks, et rahvas sõda jätkuvalt toetaks, räägiti Vene mereväe tohutute kaotuste asemel jaapani sõdurite väarikusest ó võimalik, et tsaaririigi aristokraatlik välispoliitiline retoorika ei lubanud vaenlast ka liigselt naeruvääristada, vaid sundis hindama tema positiivseid omadusi. Usutavasti oldi rindejoonele lähemal asuvate piirkondade väljaannetes vastase suhtes kriitilisemad, aga paraku ei võimalda antud lõputöö maht sedasorti süvauuringut tollaste Venemaa ajalehtede kohta.

4.2. Meetodi kriitika

Meetodi kriitikana võib välja tuua valimise kuuluvate väljaannete vähese hulga ó kuna valimis oli juba kaks päevalehte (Teataja ja Postimees), siis oleks lisaks Olevikule võinud kaasata veel ühe nädalalehe, näiteks ajalehe Uus Aeg, mis ilmus aastatel 1900-1905 Tallinnas ning mille sisu analüüs oleks seega valimit tasakaalustanud kui regionaalse tähtsusega Tallinna nädalaleht Tartu Oleviku ja Postimehe kõrval. Samuti ei võimaldanud bakalaureusetöök ettenähtud maht teha põhjalikumat vaenlase kuvandi analüüsi ning kajastada said vaid suuremaid teemasid ja üldisi arengutendentse ajas.

Temaatilise analüüsimetodi asemel oleks võinud kasutada diskursusanalüüsi meetodit, millisel juhul oleks valimis saanud piirduda vaid mõne väljavalitud ajakirjandusliku teksti

analüüsiga, aga see variant oleks välistanud praeguse erinevate teemade paljususe kajastamise ning töö autori arvates esitanud piiratud ülevaate eestikeelsetes ajalehtedes esitatud vaenlase kuvandist Vene-Jaapani sõja ajal.

Kindlasti oleks olnud põnev kaasata valimisse ka tollaseid suuremaid välismaa ajalehti, millest kohalikud ajalehed samuti uudiseid ja mõjutusi ammutasid, et saada täpsemalt aru, kuidas ühe või teise eestikeelse ajalehe toimetajad on välisajakirjandust endale meelepärased filtreerinud, ent see oleks bakalaureusetöö mahu ajanud ebapraktiliselt suureks.

KOKKUVÕTE

Käesoleva bakalaureusetöö eesmärgiks on uurida uudistekstide näitel, kuidas loodi Vene-Jaapani sõja ajal aastatel 1904-1905 kolmes kõige olulisemas eestikeelses ajalehes vaenlase kuvandit ning kuidas see poolteist aastat väldanud sõja jooksul muutus. Töös kasutati analüüsi valimina aastatel 1904-1905 ilmunud ajalehtedes Olevik, Teataja ja Postimees ilmunud uudistekste.

Meetodina kasutati lõputöös temaatilist analüüsi, mille esmaseks eesmärgiks oli selgitada välja teemade ring, mille läbi vaenlasest kuvandi loomine toimus. Teiseks huvipakkuvaks küsimuseks oli see, kas ja mil määral vaenlase kujutamine ajakirjanduses muutus.

Vene Keisririigi juhtkonna ja sõjaväe esialgsetele lootustele ning plaanidele vaatamata kujunes Vene-Jaapani sõda (1904-1905) ootamatult veriseks ja kulukaks ning lõppes hävitava lüüasaamisega. Kuigi rahuläbirääkimiste tulemused polnud Venemaale halvad, siis sõjaga kaasnenud 1905. aasta revolutsioonisündmused viisid lõppkokkuvõttes Romanovite dünastia kukutamisele 1917. aastal.

Kuigi oleks olnud loogiline arvata, et sõjatsensuuri mõju all olevad Eesti ajalehed kirjeldavad sõda ühekülgsest ning just Vene sõjaväge ülistades, ei olnud see tegelikkuses sugugi nii. Kokkuvõtvalt võib öelda, et Vene-Jaapani sõja kajastustes üritasid eesti ajalehed jääda erapooletuks ning kaldusid pigem jaapanlaste kiitmisele. Üheks põhjuseks võib olla asjaolu, et ärkamisaeg oli juhatanud ärksama meelega inimeste mõtted selleni, et kui (Venemaaga võrreldes) võrdlemisi väike ja nõrk Jaapan suudab impeeriumi pea igas lahingus võita, siis võiks ka Eesti kunagi ehk suure Venemaa küljest lahti murda.

Käesoleva bakalaureusetöö valimisse kuuluvate väljaannete seast panustas sõjateemade kajastamisse enim Postimees, millel oli kasutada ilmselt ka kõige suurem ressurss nii rahaliselt kui kaastööliste hulga mõttes. Olevik jäi tagasihoidlikumaks, sest vastupidiselt Teatajale ja Postimehele ei olnud tegu päevalehega, ning ainuüksi see pani sõjauudiste mahule väga konkreetsed piirid. Teataja poolt suure hooga alustatud kampaania, mille kohaselt leht sõjauudiste leidmiseks parim on, jäi nõrgaks ning sõjateemade kajastus hakkas üsna pea erinevate teiste päevakohaste teemade varju jääma, tõustes vahelduva eduga taas esile vaid selleks, et mõni aeg hiljem teha ruumi kodumaistele uudistele.

Sisuliselt oli kõigi kolme väljaande poolne üldine kuvand vaenlasest kogu sõja vältel pigem positiivne ning märkimisväärselt ei muutunud see kogu sõjategevuse jooksul. "Kollase hädaohu" temaatika tundus ilmselgelt paeluvat Oleviku toimetust, ent teistesse väljaannetesse see oluliselt edasi ei kandunud ega mõjutanud ka Oleviku enda üldiselt positiivset suhtumist jaapanlastesse ja Jaapani armeesse. Negatiivseid noote jagus Olevikul vaid jaapanlaste rahalisest seisust rääkides. Kõige aktiivsemalt ülistas vaenlasi Postimees, mis tõi esile nii jaapanlaste iseloomu kui sõjakavaluste positiivseid külgi. Postimees oli ka ainus leht, mis rääkis jaapanlaste välimusest, kritiseerides nende kõveraid jalgu, nentides samas, et selle on põhjustanud mitme põlvkonna vältel inimestele osaks saanud kehv toitumus. Teataja kiitis üsna silmatorkavalt vastaste iseloomu, mainides samas jaapanlaste sõjalisi saavutusi vaid kahel korral.

On üllatav, kui palju ilmus kõigis kolmes valimisse kuulunud ajalehes artikleid või uudisnupuke, millest kumas läbi otsest või kaudset imetlust jaapanlaste väärikuse, aumehelikkuse ja kodumaa-armastuse vastu. Ka kõik sõjaväljal toimunud koledused, nagu vangide piinamine või salakuulajate kasutamine ó omistati tihtipeale jaapani sõjaväe alluvuses palgasõduritena tegutsenud hiinlastele, justkui oleksid nad tegutsenud puhtalt omal algatusel ja jaapani sõjaväe käest selleks luba küsimata ning saamata.

Negatiivse või halvustava tooniga märgiti jaapanlaste juures ära põgusalt vaid nende välimust ning vaesust, kuid sedagi pigem kaastundliku alatooniga ó jaapanlasi kirjeldati kui vaeseid ja halva toitumisega, ent auväärseid inimesi, kellelt riik sõja pidamiseks piltlikult öeldes viimase toidupala võtab.

Vene sõjaväe kaotusi kirjeldati peamiselt statistiliste nimekirjadena ning emotsionaalseid kirjeldusi venelaste raskustest sõjaväljal artiklitest lugeda ei saanud. Jaapani sõduritest rääkides märgiti enamasti ära ikkagi mõni positiivne omadus, olgu selleks vaprus, aumehelikkus või sõjakavalus (näiteks puust pettesuurtükkide valmistamine, et kaubalaevad näiliselt sõjalaevadeks muuta ja seeläbi oma laevastiku võimsust vastase silmis suurendada). Viimast peeti samuti positiivseks omaduseks, kuigi seda oleks võinud pidada ka ebaausaks võtteks.

Seega võib öelda, et Vene-Jaapani sõja aegsed peamised eestikeelsed ajalehed löid tsaaririigi tolle hetke suurimast vaenlasest ootamatult positiivse kuvandi, mis sisuliselt sõja jooksul ei muutunud. Kõik see viitas asjaolule, et tsaarivõim oli hakanud nõrgenema ning

tsensuuriaparaat ei omanud enam nii suurt mõjuvõimu, kui varem. Ühel või teisel põhjusel Vene-Jaapani sõjale järgnenud sündmused Vene Keisririigis viisid aga revolutsioonini, mille tulemusena kukutati võimult tsaar ning Maailmasõjast ja Venemaa rahutustest tingitud keerulist aega ja sülle kukkunud juhust osavalt ära kasutades jõudis Eesti 1918. aastal iseseisvumiseni.

SUMMARY

The image of the enemy in Estonian news texts during the Russo-Japanese war (1904-1905)

The aim of the present thesis was to investigate on the basis of news texts, how the image of the enemy was constructed during the Russo-Japanese war (1904-1905) and how did the process develop or change during the course of war.

The basis of the analysis is a selection of news texts from Estonian newspapers Olevik, Teataja and Postimees from 1904-1905. The analysis method used for the present thesis was thematic content analysis method, the aim being firstly to find out the main news topics that included the roots of "enemy-building". The second aim of the analysis was to find out, if and to what extent the depiction of the enemy changed during the war.

Although the Russian Empire and its leaders were initially expecting the war to be swift and victorious for the Russian army, the reality was completely and overwhelmingly different from that, in a very negative way. The war turned out to be extremely catastrophic for the Russians and ended with a crushing defeat. By the beginning of 1905, the ongoing war and internal problems within the empire had escalated to a very dangerous level and the tensions manifested themselves in the Bloody Sunday disaster that evolved into a revolution. Several years later, in 1917, the anti-czarist movement was strong enough to overthrow the government and give way to socialism. This, in turn, changed not only Russia, but to a great extent the whole world. But the beginnings of that revolution were already visibly eminent during the Russo-Japanese war.

Conclusively it can be said that although it would seem logical for local newspapers in every corner of the Russian empire to support Russian troops, the Estonian-language newspapers tried to be as impartial as possible and the tendency in the news texts was to support the Japanese instead of the Russian soldiers. One of the reasons for such developments could be the fact that the early nationalist movement of Estonia had already enough power and momentum to slowly try to influence the masses through journalism and therefore paving the way for an independent Estonia. Depicting the Japanese as stronger, smarter and more dignified than their Russian counterparts might have been a strategy to use the conflict to undermine the power and authority of the Russian Empire in Estonia.

From the selection of newspapers used as a basis for the current thesis, Postimees was the most prolific in reflecting war-related topics. This was probably due to the fact, that Postimees had the largest number of correspondents and writers, as well as the largest resources. The second largest daily newspaper, Teataja, started an ad campaign during the first days of the war - claiming that Teataja would be the best newspaper for wartime news. In reality, this would not be the case and news about war soon gave way to domestic topics, rising to the surface from time to time, but mainly staying in the section of "less important news". As Olevik was during the time, a weekly newspaper, it had considerably less possibilities to produce as much articles as daily newspapers, but all-in-all, Olevik used proportionally more of its resources for the war-topics than the daily newspapers.

The general image of the enemy was mainly positive in all of the aforementioned newspapers during the duration of the war. In general, all of the three newspapers depicted the troops of the Japanese army in a positive way, although the "Yellow Peril" discourse seemed to interest most of all the editors of Olevik, as they tried on several occasions to spark the "Yellow Peril" panic with different translated news texts on the topic.

The crushing defeats of the Russian army were depicted mostly as dry statistics and there were no emotional depictions of the battles or the hardships of war. The soldiers of the Japanese army were in most cases depicted in a positive way and the articles tried to bring out their positive characteristics, whether it was their bravery, their empathy, their honesty or their patriotism.

In conclusion it can be said that the main Estonian-language newspapers created a surprisingly positive image of the enemy during the Russo-Japanese war and that image remained largely the same for the duration of the war, although it was against many of the censorship rules of the day. This refers to the circumstance that the czarist powers had started to weaken and the "all-powerful" censorship apparatus did not have a firm enough grip on Estonian newspapers.

In a way or another, the Russo-Japanese war led to the revolutionary events of 1905, that, in turn, led to the February Revolution of 1917, during which the czar was abdicated and the government overthrown. In the heat of the First World War, a year later, in 1918, Estonia emerged as an independent state and the Russian Empire started to crumble into smaller independent countries. Therefore it might not be such a far-fetched connection to say, that in

some ways, the outcome of the Russo-Japanese war marked a beginning of the biggest positive changes Estonia had seen for 700 years.

KASUTATUD KIRJANDUS JA PERIOODIKA

Kirjandus

С. П. (2004). *Пресса и военная цензура в русско-японскую войну. Русско-Японская война 1904-1905 взгляд через столетие* (lk 341-354). : .

Aru, K. (2002a). Eestikeelne ajakirjandus 1766-1940. E. Annus (toim), Eestikeelne ajakirjandus 1766-1940. I (lk 206-51). Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus.

Aru, K. (2002b). Konstantin Päts ja "Teatajad". A. Velliste (toim), *Konstantin Pätsi tegevusest* (lk 236-53). Tallinn: MTÜ Konstantin Pätsi muuseum.

Aru, K. (2008). Jaan Tõnisson ja Postimees (1896-1935). T. Saluvere (toim), *Üks kirk, kolm mõõdet* (lk 126-159). Tartu: EKM teaduskirjastus.

Beasley, W. G. (1987). *Japanese imperialism 1894-1945*. Oxford: Clarendon Press

Bernays, E. (2005). *Propaganda*. Brooklyn, N.Y. : Ig Publishing.

Dower, J. W. (1993). *War without mercy : race and power in the Pacific war*. New York : Pantheon Books.

Dumas, S. ja Vedel-Petersen, K.O. (1923). *Losses of Life Caused By War*. Oxford: Clarendon Press.

Eckhardt, W. (1989). Making and Breaking Enemy Images. *Peace Research*, 21(4), 11-16, 85-88.

Eriksen, T. H. (1991). Ethnicity versus Nationalism. *Journal of Peace Research*, 28, 268-278.

Eskridge-Kosmach, A. (2014). Russian Press and the Ideas of Russia's "Special Mission in the East" and "Yellow Peril". *The Journal of Slavic Military Studies*, 21(1), 386-52.

Halilov, I. (2015). *Propagandistliku narratiivi muutumine konfliktsituatsioonis: Ukraina kriisi näitel*. Magistritöö. Tartu Ülikool, Sotsiaal- ja haridusteaduskond. Kasutatud 30.01.2019, https://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/47120/halilov_indrek_ma_2015.pdf

Herpen, M. (2016). *Putini propagandamasin : pehme jõud ja Venemaa välispoliitika*. L. Laugen (toim). Tallinn: Sisekaitseakadeemia.

- Hirsjärvi, S., Remes, P. ja Sajavaara, P. (2005). *Uuri ja kirjuta*. Tallinn: Medicina.
- Hirv, M. (2018). *Tsensuur eesti ajakirjanduses Vene-Jaapani sõja ajal (1904-1905) eesti sõdurite, ohvitseride ja arstide kirjade näitel*. Lõputöö. Tartu Ülikool, Sotsiaalteaduste valdkond, Ühiskonnateaduste instituut. Kasutatud 30.01.2019 http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/60440/hirv_merle_2018.pdf
- Ivanov, A. ja Jowett, P. (2004). *The Russo-Japanese War 1904-05*. Oxford: Osprey Publishing.
- Jaago, K. (2018). Linnakoolis 1902-1904. K. Lõuna, A. Ammas (toim). *Lend : 100 aastat eestikeelset gümnaasiumiharidust Haapsalus : 1918-2018* (lk 46-53). Haapsalu: Haapsalu linn
- Kalmus, V., Masso, A. ja Linno, M. (2015). *Kvalitatiivne sisuanalüüs*. Kasutatud 02.01.2019, <http://samm.ut.ee/kvalitatiivne-sisuanalyys>
- Kato, Y. (2007). Japan Justifies War by the "Open Door": 1903 as Turning Point. D. Wolff, S.G. Marks jt (toim), *History of Warfare vol 29. The Russo-Japanese War in Global Perspective. World War Zero, Volume II*, (lk. 205-224). Leiden / Boston: Brill.
- Knightley, P. (1975). *The first casualty : from the Crimea to Vietnam: the war correspondent as hero, propagandist and mythmaker*. New York ; London : Harcourt Brace Jovanovich.
- Krebs, G. (2012). World War Zero? Re-assessing the Global Impact of the Russo-Japanese War 1904-05. *The Asia-Pacific journal, volume 10, issue 21, number 2*. Kasutatud 24.05.2019 <https://apjif.org/2012/10/21/Gerhard-Krebs/3755/article.html>
- Lauk, E. (1989). Vaba sõna eest! Eesti ajakirjanduse võitlusest 1905. a. *Fakt, sõna, pilt. XII* (lk 58-675). Tartu: Tartu Riiklik Ülikool.
- Lauk, E. (2000). Eesti ajakirjanduse arenguhooni XX sajandi algusest 1930. aastate lõpuni. E. Lauk (koost), *Peatükke Eesti ajakirjanduse ajaloost 1900–1940* (lk 9-42). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Lyman, S.M. (2000). The "Yellow Peril" Mystique: Origins and Vicissitudes of a Racist Discourse. *International Journal of Politics, Culture and Society, Vol. 13* (lk 683-747). Springer: New York.

Ottosen, R (1995). Enemy Images and the Journalistic Process. *Journal of Peace Research*, 32(1), 97-112.

Peegel, J., Aru, K., Issakov, S., Jansen, E. ja Lauk, E. (1994). *Eesti ajakirjanduse teed ja ristteed. Eesti ajakirjanduse arengust (XVII sajandist XX sajandini)*. Tartu, Tallinn: Tartu Ülikooli ajakirjandusosakond, Eesti Akadeemilise Ajakirjanduse Selts.

Pot-eptsov, G. (2018). *Propagandasõda 21. sajandil*. E. Bahovski (toim). Tallinn: Hea Lugu.

Rosenberg, T. (2006). Sotsiaalsest, poliitilisest ja rahvuslikust aspektist Eestis 1905. aastal. M. Hiimäe (toim), *Paar sammukest XXII. Eesti kirjandusmuuseumi aastaraamat 2005* (lk 31-48). Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum.

Steinberg, J.W. (2008). The Russo-Japanese War and World History. *Education About Asia, Volume 13, Number 2* (lk 19-25). Kasutatud 24.05.2019 <http://aas2.asian-studies.org/EAA/EAA-Archives/13/2/806.pdf>

Tannberg, T. (2010). Vene-Jaapani sõda. S. Vahtre (toim), *Eesti ajalugu V. Päärisorjuse kaotamisest Vabadussõjani* (lk 353-354). Tartu : Ilmamaa.

Tannberg, T. (2015). Sõda kaugel kodunt. *Imeline ajalugu*. 9, 62-68.

Vuorinen, M. (2012). Introduction: Enemy images as Inversions of the Self. M. Vuorinen (toim), *Enemy Images in War Propaganda* (lk 1-14). Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.

Õun, M. (1995). *Lahingud kaugetel meredel 1. Vene-Jaapani sõda ja I maailmasõda*. Tallinn: Olion.

Perioodika

Olevik 1895 No 18 lk 420

Olevik 1904-1905

Olevik 1904 nr 2 lk 37

Olevik 1904 nr 4 lk 1, 92-93

Olevik 1904 nr 6 lk 125-126

Olevik 1904 nr 8 lk 176

Olevik 1904 nr 9 lk 201

Olevik 1904 nr 10 lk 228

Olevik 1904 nr 11 lk 254-255

Olevik 1904 nr 12 lk 274-275

Olevik 1904 nr 16 lk 367

Olevik 1904 nr 18 lk 419

Olevik 1904 nr. 21 lk 497

Olevik 1904 nr 24 lk 564-565

Olevik 1904 nr 28,lk 648

Olevik 1904 nr 34 lk. 797

Olevik 1904 nr 37 lk 865

Olevik 1904 nr 41 lk 966

Olevik 1904 nr 41 lk 973

Olevik 1904 nr 59 lk 1267

Postimees 1904-1905

Postimees 1904 nr 2 lk 2

Postimees 1904 nr 7 lk 2

Postimees 1904 nr 10 lk 2

Postimees 1904 nr 11 lk 1

Postimees 1904 nr 17 lk 2

Postimees 1904 nr 20 lk 2

Postimees 1904 nr 30 lk 2

Postimees 1904 nr 31 lk 2

Postimees 1904 nr 49 lk 1-2

Postimees 1904 nr 63 lk 2

Postimees 1904 nr 73 lk 1

Postimees 1904 nr 74 lk 1

Postimees 1904 nr 110 lk 1

Postimees 1904 nr 110 lk 2

Postimees 1904 nr 142 lk 1

Postimees 1904 nr 147 lk 2

Postimees 1904 nr 148 lk 2

Postimees 1904 nr 163 lk 2

Postimees 1904 nr 164 lk 1

Postimees 1904 nr 169 lk 1

Postimees 1904 nr 174 lk 1

Postimees 1904 nr 177 lk 1

Postimees 1904 nr 183 lk 1

Postimees 1904 nr 187 lk 1

Postimees 1904 nr 211 lk 1

Postimees 1904 nr 213 lk 2

Postimees 1904 nr 220 lk 1

Postimees 1904 nr 287 lk 1

Postimees 1905 nr 17 lk 1-2

Postimees 1905 nr 28 lk 2

Postimees 1905 nr 50 lk 2

Postimees 1905 nr 101 lk 1

Postimees 1905 nr 118 lk 1

Postimees 1905 nr 121 lk 2

Postimees 1905 nr 129 lk 2

Postimees 1905 nr 134 lk 2

Teataja 1904-1905

Teataja 1904 nr 8 lk 3

Teataja 1904 nr 20 lk 3

Teataja 1904 nr 23 lk 1

Teataja 1904 nr 30 lk 1

Teataja 1904 nr 61 lk 2-3

Teataja 1904 nr 92 lk 2

Teataja 1904 nr 104 lk 3

Teataja 1904 nr 107 lk 1

Teataja 1904 nr 125 lk 3

Teataja 1904 nr 131 lk 3

Teataja 1904 nr 147 lk 1

Teataja 1904 nr 151 lk 3

Teataja 1904 nr 205 lk 2

Teataja 1904 nr 215 lk 3

Teataja 1904 nr 234 lk 3

Teataja 1905 nr 1 lk 3

Teataja 1905 nr 5 lk 1

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Priit Liiviste,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minuloodud teose "Vaenlase kuvand eestikeelse ajakirjanduse uudistekstides Vene-Jaapani sõja ajal (1904-1905)",

mille juhendaja on Ene Selart,

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Priit Liiviste

27.05.2019